

Verandering van speelgedrag op een groen schoolplein

Een casestudie

Team Onderzoek, november 2009
Claudia de Graauw (projectleider)
Michiel van Loo
Marloes van Putten
Marco Roobol

Copyright © 2009 Onderzoek

Samenvatting

In het najaar van 2008 is het gezamenlijke grijze schoolplein van de Islamitische basisschool de Dialoog en de openbare basisschool de Zonnehoeck verbouwd tot een groen schoolplein. Het ontwerp en tevens een klein deel van de uitvoering is samen met de kinderen gemaakt. Met een onderzoek is gekeken naar de effecten van het groene schoolplein ten opzichte van het grijze schoolplein.

Hierbij is gekeken naar de vier verschillende waarden van een ruimte, in dit geval het schoolplein. Dit zijn de gebruikswaarde, de belevingswaarde, de toe-eigeningswaarde en de attractiewaarde.

De gebruikswaarde is verbeterd voor de leerlingen. Er wordt anders en met name gevarieerder gespeeld op het groene speelplein. Op het grijze schoolplein werd voornamelijk gevoetbald. Op het groene schoolplein wordt ook veel gerend, geklommen en gegleden (functioneel spelen). Daarnaast wordt er ook vaker niet gespeeld. De leerlingen spelen op het groene schoolplein ook vaker alleen.

Ook de belevingswaarde is verbeterd voor de leerlingen. Op het grijze schoolplein voelde slechts 40% zich blij terwijl op het groene schoolplein maar liefst 87% van de leerlingen zich blij voelt. De leerkrachten zijn minder uitgesproken hierover, maar lijken ook blijer te worden van het groene schoolplein.

De toe-eigeningswaarde is diffuser geworden. Het plein werd eerst met name aan de leerlingen toegewezen. Na de verbouwing wordt het ook vaak aan de directeur, dan wel de leerkrachten toegeëigend.

Ook de attractiewaarde is gestegen. Meer plekken op het plein worden leuk gevonden en ook gebruikt. Op het grijze plein was alleen het voetbalveld aantrekkelijk en werd met name het voetbalveld gebruikt. Na de verbouwing worden meer plekken aangewezen als aantrekkelijk door de leerlingen en worden ook meer plekken gebruikt.

Het grijze plein werd door de meeste leerlingen lelijk gevonden, terwijl het groene plein door de helft mooi wordt gevonden.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	3
INHOUDSOPGAVE	5
1 VAN EEN GRIJS NAAR EEN GROEN SCHOOLPLEIN	7
1.1 Het plein	7
1.2 Wat is er gebeurd?	8
1.3 Verwachtingen en belangrijke uitkomsten	10
1.4 Leeswijzer	11
2 HET ONDERZOEK	13
2.1 Observaties speelgedrag	13
2.2 Groepsgesprekken	15
2.3 De interviews	15
2.4 Scope	15
3 GEBRUIKTE BEGRIPPEN	17
3.1 Speelgedrag	17
3.2 Gebruikswaarde	17
3.3 Belevingswaarde	18
3.4 Toe-eigeningswaarde	18
3.5 Attractiewaarde	18
3.6 Motorisch speelgedrag	19
3.6.1 <i>Functioneel spelen</i>	19
3.6.2 <i>Spelletjes met regels</i>	19
3.7 Cognitief speelgedrag	19
3.7.1 <i>Dramatisch speelgedrag</i>	19
3.7.2 <i>Constructief speelgedrag</i>	19
3.8 Sociaal speelgedrag	20
3.9 Non speelgedrag	20
3.10 Ruzie maken	21
4 VERSCHIL IN GEBRUIKSWAARDE	23
4.1 Evenwichtig speelgedrag	23
4.1.1 <i>Spreiding van speelgedrag</i>	23
4.1.2 <i>Speelgebieden</i>	24
4.2 Motorisch speelgedrag	26
4.2.1 <i>Functioneel spelen</i>	26
4.2.2 <i>Spelletjes met regels</i>	27
4.3 Cognitief speelgedrag	27
4.3.1 <i>Dramatisch speelgedrag</i>	28
4.3.2 <i>Constructief speelgedrag</i>	28
4.4 Sociaal speelgedrag	28
4.4.1 <i>Samen of alleen spelen</i>	29
4.4.2 <i>Non speelgedrag</i>	29
4.5 Leerkrachten	30
4.6 Ouders	31
5 VERSCHIL IN BELEVINGSWAARDE	33
5.1 Invloed van (natuurlijke) speelomgeving op beleving van kinderen	33
5.2 Invloed van (natuurlijke) speelomgeving op beleving van leerkrachten	33
6 VERSCHIL IN TOE-EIGENINGSWAARDE	35
6.1 Toe-eigening schoolplein	35
7 VERSCHIL IN ATTRACTIEWAARDE	37

7.1	Attractiewaarde leerlingen.....	37
7.1.1	<i>Leuk versus stom schoolplein</i>	37
7.1.2	<i>Mooi versus lelijk schoolplein</i>	37
7.2	Attractiewaarde ouders en de omringde wijk	38
LITERATUURLIJST EN BRONNEN		39
BIJLAGEN.....		41
I.	Observatielijst	41
II.	Leidraad groepsdiscussies.....	45
III.	Leidraad interviews	51

1 Van een grijs naar een groen schoolplein

Het jaar 2008 stond voor Rotterdam in het teken van Groenjaar 2008. Doel van het groenjaar was om 'de Rotterdammer' duidelijker te laten zien en beleven hoe groen hun gemeente eigenlijk is. Om dit te bewerkstelligen had de gemeente diverse projecten geselecteerd die in het kader van het groenjaar uitgevoerd werden. Eén van deze projecten is de aanleg van een groen schoolplein.

In opdracht van de voormalige afdeling Natuur en Milieu van Sport en Recreatie is middels een casestudy gekeken naar de effecten van het gezamenlijke schoolplein van openbare basisschool de Zonnehoeck en de Islamitische basisschool de Dialoog in de deelgemeente Feijenoord. Het grijze schoolplein van deze twee basisscholen is namelijk eind 2008 verbouwd tot een groen schoolplein. De doelstelling van deze casestudy luidde: *Inzicht verschaffen in de voordelen van een groen schoolplein ten opzichte van een grijs schoolplein.*

1.1 Het plein

Het gedeelde schoolplein van openbare basisschool de Zonnehoeck en Islamitische basisschool de Dialoog werd door de directeuren ook wel een 'binnenplaats van een gevangenis' genoemd. Het circa 1500 m² grote plein, gelegen in Hillesluis, Deelgemeente Feijenoord, was voor de helft bedekt met asfalt, de andere helft met 30x30 tegels. Het totaal aantal leerlingen van ongeveer 250, hadden de mogelijkheid tot voetballen, kijken naar voetballen en niets doen. Er liep een rode lijn midden over het plein voor het geval dat kinderen van beide scholen buiten speelden. Dan moesten de kinderen aan hun kant van de lijn blijven.

Foto 1 Bovenaanzicht

Uit de eerste meting van het onderzoek blijkt dan ook dat er voornamelijk gevoetbald werd, waarbij de observators de kritische noot maakten 'en vooral veel discussie over (de regels van) het voetballen'. Op foto 2 en 3 is duidelijk te zien dat het voetbalveld het schoolplein grotendeels besloeg.

Foto 2 Het schoolplein voor de transformatie (1)

Foto 3 Het schoolplein voor de transformatie (2)

1.2 Wat is er gebeurd?

In het najaar van 2008 zijn de kinderen met een ontwerper van Buitenkans gaan praten over hun wensen voor het plein. Er zijn workshops met de leerlingen van groepen zes, zeven en acht en een aantal leden van het docententeam gehouden. Allereerst moest de rode lijn weg. Andere dingen die de kinderen wilden: dieren (van insecten tot pitbulls), een vijver (met twee snoeken), planten, bloemen, aparte chill-plekken voor jongens en meisjes, een plek om geheimen te vertellen, een verstopbos, een voetbalveld en nog veel meer.

Buitenkans heeft mogelijkheden laten zien met name met betrekking tot het voetbalveld. Hierdoor hebben de kinderen gediscussieerd over speelsere vormen van het voetbalveld. De kinderen hebben 'gewinkeld' uit een groot pakket foto's van zowel traditionele als alternatieve speelmogelijkheden en – materialen.

Deze gesprekken hebben geleid tot een ontwerp, dat in het najaar van 2008 is aangelegd. Bij de beplanting is gelet op de hardheid van de planten. Ze moesten sterk en natuurlijk zijn. Daarnaast zijn er ook bloemen geplant uit educatieve overweging.

Op 20 november werd het groene schoolplein feestelijk geopend. Ondanks de feestelijke sfeer zat het groen nog verborgen onder de grond. In de lente werd is plein steeds groener. In mei zijn de volgende drie foto's van het plein gemaakt.

Foto 4 Het schoolplein na de transformatie (1)

Foto 5 Het schoolplein na de transformatie (2)

Foto 6 Het schoolplein na de transformatie (3)

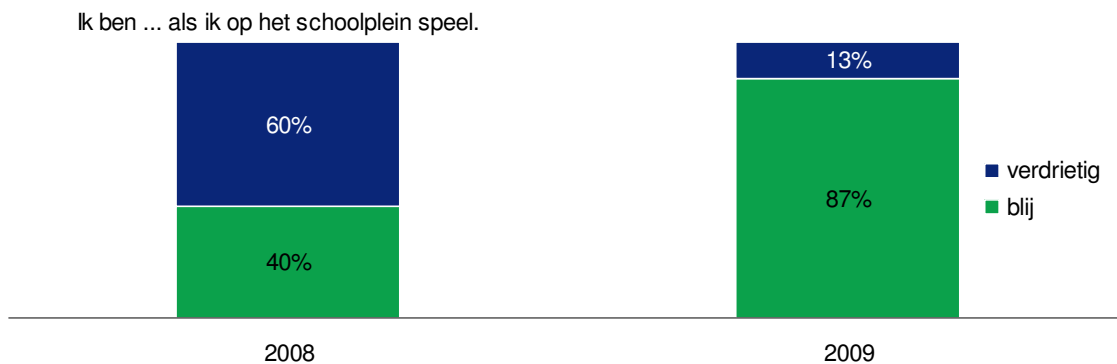
De aanleg van het groene schoolplein heeft als neveneffect gehad dat de twee scholen, die het plein delen maar voorheen niet communiceerden, nu samen werken.

1.3 Verwachtingen en belangrijke uitkomsten

Het omtoveren van het grijze plein, ingesloten door gebouwen, dat geen tot weinig uitdagingen bood, naar een groen en uitdagend schoolplein bracht allerlei verwachtingen met zich mee. Het groene schoolplein werd aangelegd om meer speelgroen te creëren. Daarnaast kunnen de kinderen op het plein meer groenervaringen opdoen. Het groen beleven. Met name de kinderen in deze wijk, Bloemhof een wwi-wijk, kunnen meer speelgroen gebruiken, waar zij het groen kunnen beleven.

Allereerste werd verwacht dat de kinderen blijer zouden worden van een natuurlijke omgeving dan van de betonnen omgeving.

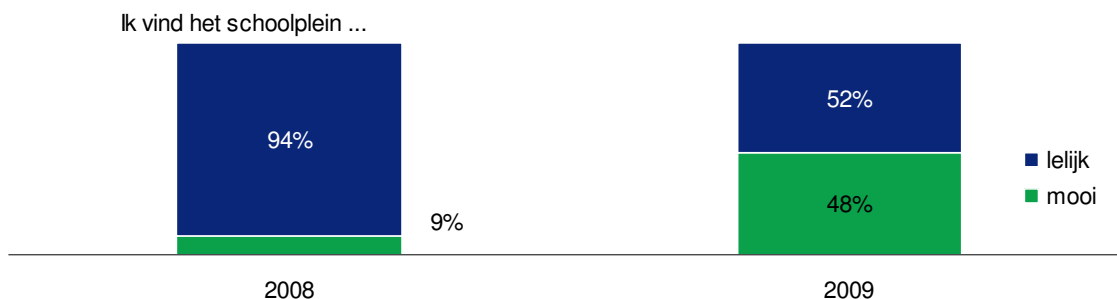
Grafiek 1 Ben je blij of verdrietig als je op het schoolplein speelt?

In de bovenstaande grafiek is de verschuiving van het gevoel dat de kinderen hebben op het schoolplein duidelijk te zien. Op het grijze plein was ruim de helft van de kinderen verdrietig als zij op het schoolplein speelden, terwijl op het groene plein de meeste kinderen blij zijn.

Ten tweede werd verwacht dat de kinderen het plein mooier zouden vinden.

Grafiek 2 Vind je het schoolplein mooi of lelijk?

Dit is ook uitgekomen. Bijna alle kinderen vonden het grijze plein lelijk, terwijl bijna de helft van de kinderen het groene plein mooi vindt.

Ten derde werd verwacht dat het groen effect zou hebben op het speelgedrag van de kinderen. Het zou leiden tot ander en gevarieerder speelgedrag van de kinderen. Dit is ook gebeurd. Op het grijze schoolplein werd voornamelijk gevoetbald. Op het groene schoolplein wordt minder gevoetbald en meer gerend, geklommen en geklauterd. Hiervoor worden ook meer gebieden van het plein gebruikt, in tegenstelling tot alleen het voetbalveld.

Sommige andere vormen van spelen zijn nog niet toegenomen, zoals het constructieve en dramatische spel. Dit kan later nog komen. De tweede meting is een half jaar na aanleg van het plein gedaan, waardoor de kinderen nog aan het exploreren zijn met het nieuwe schoolplein en het groen is nog niet tot wasdom gekomen.

Ten vierde werd verwacht dat kinderen vaker alleen zouden spelen, omdat ze zich in een groenere omgeving meer op hun gemak zouden voelen. Op het grijze plein werd bij 4% van de observaties een alleen spelend kind genoteerd. Dit is in 2009 gestegen naar 9%. Een verdubbeling.

Een groen speelplein zou ook leiden tot minder ruzie. Er zijn een gelijke hoeveelheid ruzies geobserveerd. Deze zijn echter vaker met de pleinwachten dan onderling. De toename in ruzie met de pleinwachten is te verklaren omdat er nog weinig nieuwe regels en gedragsnormen voor het nieuwe plein zijn vastgesteld. Daarnaast heeft een groen plein meer regels nodig, omdat er onder andere meer gesloopt kan worden.

1.4 Leeswijzer

In dit eerste hoofdstuk staat omschreven wat er op het schoolplein is gebeurd. In het volgende hoofdstuk staat de onderzoeksopzet beschreven. Samen met de bijlagen geeft dit voldoende informatie om het onderzoek over een aantal jaar te herhalen. De effecten op een nieuw plein zijn anders dan op een plein dat al langer in gebruik is

In het derde hoofdstuk staat uitleg van gebruikte begrippen, zoals de waarden van een schoolplein, wat speelgedrag is en wat de verschillende soorten speelgedrag zijn.

In hoofdstuk 4 tot en met 7 worden de onderzoeksgegevens gepresenteerd voor de verschillende waarden van het schoolplein.

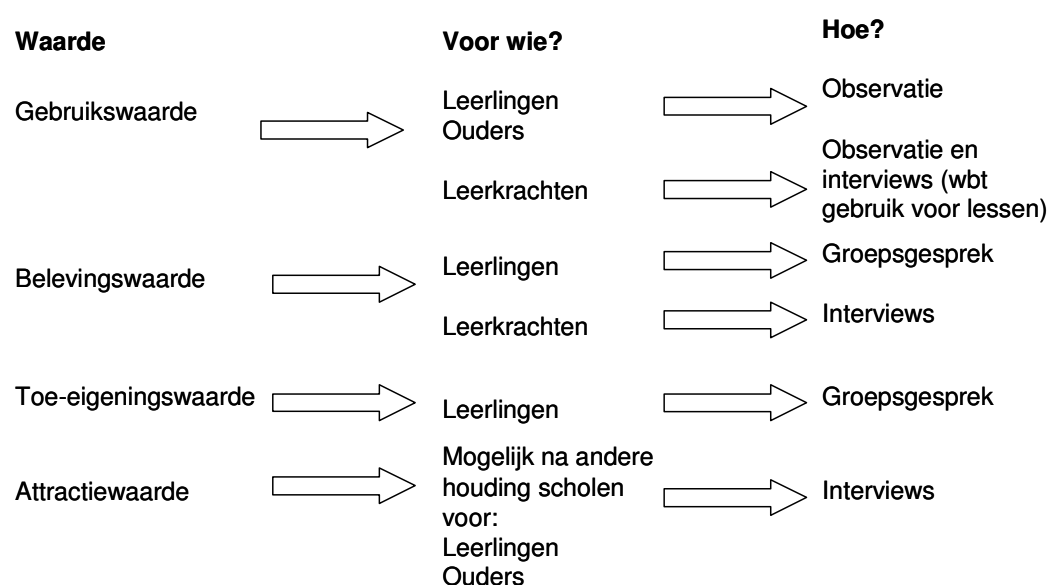
2 Het onderzoek

Het onderzoek heeft zich gericht op de voordelen van het groene schoolplein ten opzichte van een grijs schoolplein. Er is dus niet gekeken naar de voordelen ten opzichte van een schoolsportplein of zoneparc of anderszins uitdagend schoolplein.

Om de voordelen te kunnen meten is twee keer de waarde van het plein bepaald. De waarde bestaat uit vier onderdelen: gebruikswaarde, belevingswaarde, toe-eigeningswaarde en attractiewaarde. Gezien de verwachtingen ten aanzien van het plein werd vooral een verschuiving op het gebied van de gebruikswaarde voorzien.

Om deze vier soorten waarden vast te stellen zijn verschillende doelgroepen verschillend onderzocht. Een overzicht hiervan is zichtbaar in het volgende schema.

Schema 1

2.1 Observaties speelgedrag

Het doel van de observaties in dit onderzoek, was een beeld schetsen van de verschillen in gebruikswaarde tussen een grijs en een groen schoolplein. Het gedrag van drie type gebruikers van het schoolplein is in kaart gebracht, namelijk het gedrag van de leerlingen, de leerkrachten en de ouders van de leerlingen. Aan de observaties van de leerlingen tijdens de pauzes is de hoogste prioriteit gegeven.

Procedure

In zowel de 0- als de 1-meting is vier dagen geobserveerd verdeeld over drie weken. In totaal is dus acht dagen geobserveerd. In 2008 is het grijze schoolplein geobserveerd op dinsdag 24-6 (zonnig), donderdag 3-7 (bewolking), maandag 7-7 (bewolking) en vrijdag 11-7 (half bewolkt). In de effectmeting is rekening gehouden met de weersomstandigheden van 2008. Het groene schoolplein is geobserveerd op donderdag 3-6 (half bewolkt), donderdag 11-6 (bewolking met regen), maandag 15-6 (bewolking) en vrijdag 26-6 (zonnig).

Observaties zijn gehouden in de tijdspanne 08:00u-16:00u. De observaties begonnen al voor schooltijd namelijk om 08:00u. Rond deze tijd wachtten leerlingen van de Zonnehoeke voor het gesloten schoolplein totdat ze het plein op mochten. Op het schoolplein wachtten ze vervolgens tot de school open ging. De Dialoog heeft een eigen ingang die niet gelegen is aan het schoolplein. Daarom maken kinderen en ouders van de Dialoog voor en na schooltijd geen gebruik van het schoolplein. Het

hek van het schoolplein werd om 08:15u geopend door de conciërge (van de Zonnehoek). De laatste observaties werden gehouden na schooltijd vlak voor het moment dat het hek van het schoolplein wordt gesloten. In praktijk gebeurde dat meestal tussen 15:30u-16:00u.

Zoals gezegd is prioriteit gegeven aan de pauzes (speelkwartier) van de leerlingen. Het schoolplein wordt gedeeld door de twee basisscholen. Over de ochtendpauzes (09:30u-12:30u) hebben beide scholen afspraken gemaakt. Leerkrachten van beide scholen kunnen in onderling overleg afwijken van de gemaakte afspraken. De afspraken over de ochtendpauzes zijn na de aanleg van het groene schoolplein onveranderd.

Tabel 1 Observatieschema schoolplein

Tijdperiode	Activiteit schoolplein
8.00 uur	Kinderen wachten voor gesloten hek voor ingang schoolplein
8.15 uur	Hek naar schoolplein open
9.30 - 10.00 uur	Pauze kleuters Zonnehoek
10.00 – 10.20 uur	Pauze groep 3 + 4 Zonnehoek
10.20-10.40 uur	Pauze groep 5 + 6 Zonnehoek
10.40-11.00 uur	Pauze groep 7 + 8 Zonnehoek
11.00-12.30 uur	Pauze groep 6 t/m 8 Dialoog
12.15 uur	Einde schooltijd Zonnehoek en tegelijkertijd loopt pauze Dialoog door
12.15-12.30 uur	Overblijvers Zonnehoek eten (binnen)
12.30-13.00 uur	Hek dicht, overblijvers Zonnehoek spelen op schoolplein bij mooi weer.
12.55 uur	Hek open, kinderen en ouders (Zonnehoek) mogen weer op schoolplein
13.00 uur	Begin school Zonnehoek
13.00-15.00 uur	Vrij spelen = geen specifieke afspraken gemaakt. Plein wordt niet hele periode gebruikt.
15.00-15.30 uur	Einde schooltijd; kinderen kunnen nog op schoolplein spelen
15.30-16.00 uur	Schoolplein wordt afgesloten

De observatiemethode is gebaseerd op de methode van Thomas L. McKenzie (2006). Hij heeft de zogenaamde *System for Observing Play and Leisure Activity in Youth* (SOPLAY) methode ontwikkeld om speel- en recreatiegedrag in kaart te brengen. Deze methode houdt in dat speelgedrag geobserveerd wordt door middel van 'scans'. Een scan is een systematische manier van observeren. Meestal scant de observator vanaf een vaste locatie. Het vaste observatiepunt is een locatie vanwaar de observatoren een goed overzicht hebben van te observeren gebied. Tijdens een scan kijkt de observator van links naar rechts naar het gebied. Tijdens deze scan wordt geturfd (aantallen) wat voor typen speelgedrag voorkomt. Bijvoorbeeld vier jongens spelen samen een spel met regels. McKenzie schrijft in zijn methode voor, dat observaties door een observator en een zogenaamde 'controle observator' worden uitgevoerd. Van de resultaten van deze twee observatoren wordt een gemiddelde berekend. Vanwege de (beperkte) tijd, middelen en doel van dit onderzoek is de methode van McKenzie aangepast.

Voorafgaand aan de observaties is het terrein verkend. Tijdens deze verkenning is het vaste observatiepunt voor de observator gekozen. De observaties in de 0- en 1-meting zijn per dag verricht door één observator. De observator voert vanaf het vaste observatiepunt om de vijf minuten een scan uit (van links naar rechts). Tijdens de scan is geturfd hoeveel kinderen een bepaald type speelgedrag vertoonden. Daarnaast hadden de observatoren de mogelijkheid om opmerkingen te noteren. De

geobserveerde typen speelgedrag zijn: functioneel spelen, constructief spelen, spelletjes met regels, dramatisch spelen, agressief spelen, niks doen, praten, ruzie maken en destructief speelgedrag.

In de bijlage I is het observatieformulier te zien. Het observatieformulier is voor de 1-meting enigszins aangepast. In de 0-meting beperkte het aantal speelgebieden zich tot één gebied, namelijk het gebied rondom het voetbalveld. Na de eerste observatiedag van de effectmeting bleek dat op het groene schoolplein een onderscheid in meerdere speelgebieden gemaakt kon worden. Het groene schoolplein is daarom ingedeeld in zes gebieden. Vanaf de tweede observatiedag van de 1-meting is een scan gemaakt per speelgebied.

2.2 Groepsgesprekken

Met de groepen 3 t/m 8 van de twee scholen is onder toezicht van de leerkracht een groepsdiscussie gehouden. Hierbij is gekozen voor diverse werkvormen waarbij alle leerlingen hun mening ten gehore brachten. De groepsdiscussie geeft een beeld van de belevingswaarde van het schoolplein en de toe-eigeningswaarde van het schoolplein door de leerlingen. De groepsdiscussies duurden een half uur tot driekwartier. De leidraad van de groepsgesprekken staat in bijlage II.

2.3 De interviews

De leerkrachten van groep 3 t/m 8 van de Zonnehoeck en de Dialoog zijn geïnterviewd om inzicht te krijgen in hun belevingswaarde van het schoolplein. Daarnaast is gesproken over de gebruiks- en attractiewaarde van het schoolplein voor leerkrachten. Om in alle gesprekken dezelfde onderwerpen te laten passeren is een interviewleidraad opgesteld. Deze is terug te vinden in bijlage III. Het was voor de 1-meting niet mogelijk om precies dezelfde leerkrachten uit de 0-meting te interviewen. De Dialoog had in de 1-meting minder leerlingen. Het aantal groepen was verminderd en daardoor is een paar leerkrachten uit de 0-meting niet opgenomen in de 1-meting. Op de Dialoog is door personeelsverloop ook een paar leerkrachten uit de 0-meting niet opgenomen in de 1-meting. In het geval van de Zonnehoeck zijn de vertrokken leerkrachten door de school vervangen door andere (nieuwe) leerkrachten.

2.4 Scope

In deze casestudie gaat het specifiek om de meerwaarde van een groen schoolplein ten opzichte van een grijs schoolplein en niet van bijvoorbeeld een schoolsportplein of een zoneparc. Enkele effecten, zoals het gevarieerder gebruik, dan wel het meer alleen spelen had ook kunnen gebeuren op een ander plein dat meer variatie biedt.

Er is slechts één schoolplein bestudeerd. Wat op dit plein gebeurt hoeft niet op andere pleinen te gebeuren. De kans is echter wel groot. Wanneer meer schoolpleinen worden betrokken in eventueel vervolgonderzoek, kan dit een nog beter beeld opleveren van de meerwaarde van een groen schoolplein ten opzichte van een grijs schoolplein.

3 Gebruikte begrippen

3.1 Speelgedrag

Om te kunnen begrijpen wat het effect is van een veranderd schoolplein op het speelgedrag van kinderen, moet eerst worden vastgesteld wat onder speelgedrag verstaan wordt. Een drietal grondkenmerken van speelgedrag kunnen worden onderscheiden. Ten eerste heeft spelen een vrijwillig karakter. Ten tweede speelt spelen zich af 'buiten het gewone leven'. Ten derde zit aan spelen geen direct nut verbonden. Deze omschrijving van speelgedrag zijn gevormd door Johan Huizinga in zijn boek *Homo Ludens* (1938) en zijn nog steeds actueel.

Bovenstaande definitie van 'speelgedrag' komt overeen met wat Tamboer en Steenbergen (2000) 'play' noemen. Met 'play' wordt bedoeld op een bepaalde attitude of zinswijze. Een speelse attitude of zinswijze is niet gekoppeld aan een activiteit met een specifiek doel. Aspecten van speelgedrag in de zin van 'play' zijn vrijheid en autoteliciteit¹. White en Stoecklin (1998) geven eveneens aan dat speelgedrag van kinderen meestal voor het plezier is en er geen direct doel aanwezig is. Daarnaast zijn kinderen vanuit zichzelf gemotiveerd om te spelen, kan de verbeelding van kinderen tijdens spelen tot uiting komen, is spelen spontaan, is spelen actief en is spelen vrij van door volwassenen ingestelde regels (White en Stoecklin, 1998).

Ook Malone en Tranter (2003) definiëren spel in termen als 'play'. Zij benoemen speelgedrag als 'cognitief spel'. Het cognitieve spel stelt kinderen in staat om de relatie met de omgeving te ontdekken en te begrijpen door middel van hun eigen gedrag in de omgeving. Vormen van cognitief spelen zijn probleemoplossing, kiezen, construeren, onderzoeken, ontdekken en ongestructureerd informeel leren. Door spelen leren kinderen, zonder dat ze iets aangeleerd krijgen. Het betreft doen, onderzoeken, ontdekken, falen en slagen (Malone en Tranter, 2003).

Naast speelgedrag als 'play' beschrijven Tamboer en Steenbergen (2000) speelgedrag ook in termen als 'game'. Met 'game' wordt de specifieke activiteit bedoeld. Hierbij wordt geprobeerd een doel te bereiken waarbij gebruik wordt gemaakt van vooraf bepaalde regels. Deze regels worden door iedereen vrijwillig geaccepteerd omdat deze regels de activiteit maken zoals deze behoort te zijn.

De meeste schoolpleinen zijn ingericht voor speelgedrag in termen van 'game'. Deze schoolpleinen worden vooral gezien als gebieden waar kan worden gesport, en zijn opgezet aan de hand van het 'surplus energie' model. Dit model gaat ervan uit dat de hoofdreden van kinderen om te spelen gelegen is in het kwijtraken van overtollige energie. Deze theorieën zijn diep ingebed in de huidige schoolcultuur waardoor het overgrote deel van de schoolpleinen naar dit model zijn ingericht (Malone en Tranter, 2003).

Hoewel het huidige speelgedrag van kinderen zich voornamelijk richt op het kwijtraken van overvloedige energie, zou een schoolplein ook kunnen dienen als plaats voor educatie. Een goed ingerichte speelomgeving kan belangrijke lessen bieden op het gebied van coöperatie, eigendom, ergens bij horen, respect en verantwoordelijkheid (Malone en Tranter, 2003). Een dergelijke speelomgeving zou het speelgedrag in termen als 'play' kunnen bevorderen. De vraag die vervolgens rijst, is waar een goed ingerichte speelomgeving dan aan moet voldoen. De kwaliteit van het schoolplein is afhankelijk van vier waarden, namelijk de gebruikswaarde, de belevingswaarde, de toe-eigeningswaarde en de attractiewaarde (Lengkreek, 2000; Goossen en Langers, 2006). In de volgende paragraaf zullen deze waarden nader worden toegelicht. In de daarop volgende paragrafen worden de verschillende soorten speelgedrag nader uiteengelegd.

3.2 Gebruikswaarde

De gebruikswaarde van een omgeving toont de waarde die een omgeving voor de gebruiker, gelet op het gebruik dat hij ervan maakt, vertegenwoordigt. De gebruikswaarde van een standaard schoolplein kan daardoor verschillen van de gebruikswaarde van een ander schoolplein. Hierbij is de gebruikswaarde afhankelijk van de toegankelijkheid (toegang tot het plein), de ontsluiting (afstand tot het plein) en de bereikbaarheid van het plein (makkelijke of moeilijke bereikbaarheid van het plein).

¹ De speler is niet uit op het realiseren van een buiten de activiteit gelegen doel, de activiteit wordt primair om zichzelfwille verricht (Tamboer en Steenbergen, 2000).

Wanneer de toegang tot het plein verleend wordt, de afstand tot het plein klein is en het plein goed te bereiken is, kan optimaal gebruik gemaakt worden van het plein. Wanneer de mogelijkheid geboden wordt om een omgeving optimaal te benutten, kunnen ervaringen worden opgedaan. De inrichting van de omgeving bepaalt hierbij op welke manier de omgeving gebruikt kan worden en dus op welke manier ervaringen kunnen worden opgedaan. Met andere woorden bepaalt de inrichting van het plein in hoeverre er evenwichtig, sociaal, fysiek en cognitief gespeeld kan worden.

3.3 Belevingswaarde

De belevingswaarde van een omgeving heeft betrekking op de mate waarin de gebruiker het gebruik van die omgeving als kwalitatief beleeft. Het beleven van een omgeving als kwalitatief gaat gepaard met de leefwereld van de gebruiker. De leefwereld van een volwassene is verschillend van de leefwereld van een kind. Ook tussen kinderen onderling moet rekening gehouden worden met verschillen in het beleven van de wereld. Kinderen van verschillende leeftijden hebben verschillende interesses en beleven de wereld op een andere manier (Alkema e.a., 2006). Om de belevingswaarde van kinderen en volwassenen te achterhalen wordt gekeken hoe zij de omgeving waarnemen en waarderen, en welke emoties en associaties deze omgeving bij hen oproept (Van den Berg en De Vries, 2000).

3.4 Toe-eigeningswaarde

De toe-eigeningswaarde van een omgeving staat in relatie tot de betrokkenheid bij de omgeving. Wanneer men zich betrokken voelt bij een omgeving, zal een omgeving eerder aan zichzelf toegeëigend worden. Wanneer men zich weinig tot niet betrokken voelt bij een omgeving, zal de omgeving eerder aan een ander dan zichzelf toegeëigend worden.

3.5 Attractiewaarde

De attractiewaarde van een omgeving behelst de aantrekkingskracht die een omgeving op een persoon heeft. Een schoolplein is voor veel kinderen een buiten omgeving waar zij contact kunnen leggen met hun klasgenoten. Het spelen op een plein moet verschillende mogelijkheden bieden waardoor kinderen zich aangetrokken voelen tot het plein. Het schoolplein moet speelgedrag uitdagen dat leuk is, actief is, spontaan is, zelf-geïnitieerd is, uitdagend is en gelinkt is aan leren en ontwikkeling van het kind. Het schoolplein is het 'podium' waar kinderen spontaan en vrij kunnen 'acteren' (Malone en Tranter, 2003).

Kinderen hebben gebruiksvoorwerpen, open ruimten, uitdagingen en mogelijkheden nodig om interactie te hebben met de omgeving. Het kind moet zichzelf kunnen neerzetten in de omgeving en aan omgeving betekenis toekennen. Ook moeten zij hun eigen acties kunnen ervaren door de omgeving te verkennen en te transformeren. In dit onderzoek hebben vooral de gebieden met uitdaging een aantrekkingskracht op de kinderen. Daarnaast zijn losse onderdelen in de natuurlijke omgeving belangrijke speelobjecten voor kinderen. Losse onderdelen hebben oneindige speelmogelijkheden. Het gebrek aan structuur stelt kinderen in staat om deze losse onderdelen voor van alles te verbeelden. De onderdelen die kinderen leuk vinden in een natuurlijke omgeving zijn (White en Stoecklin, 1998):

Water

Begroeiing, inclusief bomen, struiken, bloemen en lang gras

Dieren, wezens in vijvers en andere levende wezens

Zand

Natuurlijke kleuren, diversiteit en verandering

Plaatsen om op te zitten, onder te zitten, in te zitten, om tegenaan te leunen en die bescherming en schaduw bieden

Structuren, werktuigen en materialen die veranderd kunnen worden, in het echt of in de verbeelding van de kinderen, inclusief genoeg losse onderdelen

Plaatsen die privacy bieden.

Ook natuurlijke plaatsen waar kinderen hun eigen territorium kunnen bepalen door middel van hoekjes trekt kinderen aan. Het markeren van een territorium leidt tot gevoelens van zekerheid dat vervolgens kan leiden tot het gevoel van controle over de omgeving (Malone en Tranter, 2003). De berg met de glijbaan, gebied V, is bijvoorbeeld een plaats waar de kinderen hun eigen territorium kunnen bepalen. Deze plaats wordt door omringde planten en houten palen duidelijk afgescheiden van de andere speelgebieden. Daarnaast kunnen de leerlingen zich verschuilen achter de berg zelf. Kinderen vinden

het groene schoolplein dan ook een mooie uitstraling maar nog belangrijker een leuke inrichting hebben.

3.6 Motorisch speelgedrag

De fysieke ontwikkeling van een kind wordt beïnvloedt door neurologische rijping, de motorische ontwikkeling (grote en fijne) en de coördinatie. De motorische ontwikkeling wordt onderscheiden in algemene lichaamscoördinatie, evenwicht, uithoudingsvermogen en explosieve kracht (Netelenbos, 1998). De motorische vaardigheden worden bevorderd door fysiek actief gedrag zoals lopen, rennen en klauteren. Tijdens de schooltijd ontwikkelen sportieve vaardigheden zich dan ook in een snel tempo (Feldman, 2009). Daarnaast leren kinderen door het fysieke actieve gedrag om te gaan met risico's wat de kans op ongelukken kan verkleinen (Both, 2005 in Van den Berg, Koenis en Van den Berg, 2007). De motoriek van kinderen wordt vooral gestimuleerd door functioneel spelen en spelletjes met regels.

3.6.1 Functioneel spelen

Onder het functioneel spelen worden fysieke speelactiviteiten verstaan zoals klimmen in bomen, klauteren op bergen, klimmen op rotsen en glijden van hellingen (Fjortoft, 2004). Deze activiteiten worden uitgevoerd voor de fysieke sensatie die het oplevert. Kinderen spelen functioneel om zintuiglijke stimulatie te ervaren door eenvoudige, herhalende motorische bewegingen uit te voeren (Rubin, 2001). De speelmogelijkheden op het schoolplein, zoals de heuvel met de boomstammen, dienen als functie om fysieke vaardigheden van de kinderen te stimuleren. De heuvel met de boomstammen dient als speelmogelijkheid om op te klimmen, klauteren, rollen en glijden.

3.6.2 Spelletjes met regels

Onder spelletjes met regels wordt voetballen, eitje leggen, tikkertje verstaan. Spelletjes met regels kan met of zonder attributen.

3.7 Cognitief speelgedrag

De cognitieve ontwikkeling is de ontwikkeling van het denken. Door spelen leren kinderen hun omgeving te begrijpen. Door het ervaren van de sociale omgeving, de fysieke omgeving en de kenmerken die de omgeving van nature bezit, worden kinderen bekend gemaakt met patronen van het leven. Daarnaast worden ze bekend met de connectie van deze patronen met zichzelf (Malone en Tranter, 2003). Deze cognitieve ontwikkeling van kinderen wordt bevorderd door fantasierijk speelgedrag zoals dramatisch en constructief speelgedrag. Constructief speelgedrag bestaat uit het bouwen of maken van dingen met losse objecten. Bij dramatisch speelgedrag laat het kind zijn/haar verbeelding spreken, zoals bij rollenspellen (Malone en Tranter, 2003). Het constructief en dramatisch speelgedrag wordt als waardevol beschouwd omdat het de creativiteit en hogere cognitieve vaardigheden bevordert (Bergen, 2002 in Van den Berg, Koenis en Van den Berg, 2007).

3.7.1 Dramatisch speelgedrag

Het vrije spel in een natuurlijke setting kan bijdragen aan de creatieve ontwikkeling van kinderen. Door directe zintuiglijke, lijfelijke ervaringen met de natuur krijgen de kinderen meer verbinding met de wereld (Both, 2005). De natuurlijke elementen zorgen ervoor dat kinderen ongestructureerd en creatief met diverse materialen de omgeving kunnen exploreren. De complexiteit en de verscheidenheid die de natuur biedt, nodigt uit tot complexere vormen van speelgedrag. Door deze interactieve eigenschappen van de natuurlijke omgeving wordt onderzoeken, dramatisch spelen en verbeelding gestimuleerd (White en Stoecklin, 1998).

Elementen van 'doen alsof' wordt gecodeerd als dramatisch spelen. Tijdens dramatisch spelen kunnen kinderen een rol aannemen en verbeelden dat zij iemand anders zijn. Ook kunnen kinderen opgaan in verbeeldende activiteiten zoals het gieten van 'verbeeldend' water in een glas en doen alsof zij het opdrinken. Daarnaast kunnen levensloze objecten verbeeld worden als een levend wezen (zoals een pratende pop) (Rubin, 2001).

3.7.2 Constructief speelgedrag

Door constructief speelgedrag wordt een kind geleerd dat hij/zij zelf succesvol dingen kan maken en problemen kan oplossen waardoor hij/zij een gevoel van zelfvertrouwen, eigenwaarde en een abstract denkvermogen ontwikkelt. Het abstracte denkvermogen wordt gestimuleerd doordat de natuur uitdaagt tot ontdekken en onderzoeken. Het kind leert vragen stellen en op zoek gaan naar

antwoorden. In dit opzicht bevordert spelen in een natuurlijke omgeving het functioneren van kinderen (Van den Berg, Koenis en Van den Berg, 2007).

Tijdens het constructief speelgedrag is het doel van het kind van belang. Het doel van het kind tijdens constructief speelgedrag is het manipuleren van objecten om iets te creëren of te construeren. Spelen in de zandbak kan gezien worden als functioneel spelen aangezien motorische vaardigheden gestimuleerd worden. Wanneer het doel van het kind bekend is, zoals het maken van zandtaarten, wordt het zand gemanipuleerd en tot iets anders gecreëerd. Het spelen in de zandbak wordt in dit geval niet tot functioneel spelen gerekend maar tot constructief speelgedrag (Rubin, 2001).

3.8 Sociaal speelgedrag

De sociale ontwikkeling heeft betrekking op de ontwikkeling van kinderen in relatie tot hun sociale omgeving ofwel in relatie tot anderen. Sociaal speelgedrag kan worden onderscheiden in 'alleen spelen', 'parallel spelen' en 'in een groep spelen' (Rubin, 2001). Deze laatste categorie kan vervolgens onderscheiden worden in 'samenspelen' en in 'coöperatief spelen'. Bij het samenspelen spelen kinderen met elkaar in dezelfde activiteit. Communicatie en materialen worden uitgewisseld maar er is niet een gemeenschappelijk doel toegeschreven aan de activiteit. Bij coöperatief spelen organiseren de kinderen zichzelf in een groep en is er een gemeenschappelijk doel aan de activiteit toegeschreven (Malone en Tranter, 2003). Door sociaal speelgedrag leert het kind sociale vaardigheden zoals het functioneren in een groep, het nastreven van groepsdoelen en het vertrouwen en waarderen van anderen (Van den Berg, Koenis en Van den Berg, 2007). Ook Malone en Tranter (2003) zijn van mening dat spelen zorgt voor sociale en emotionele ontwikkeling door activiteiten waarbij kinderen met elkaar spelen, delen, samenwerken, meningen van anderen respecteren en hun ideeën, gevoelens en behoeften laten blijken zonder enige bemiddeling van een volwassene. Kinderen leren zichzelf neer te zetten in relatie tot de ander en kinderen leren om te gaan met hun medeleerlingen.

Moore (1996) geeft aan dat kinderen die spelen in een natuurlijke omgeving meer positieve gevoelens tegenover elkaar hebben. Vanwege hun ruimtelijke geleding krijgen kinderen de mogelijkheid om zelf plekken en hoekjes te creëren. Kinderen krijgen meer de mogelijkheid om plekken te markeren als hun territorium. Kinderen zijn dus gehecht aan privacy, zelfs als het maar voor een korte tijdsduur is, zoals de pauze (Malone en Tranter, 2003). Het afbakenen van een territorium is voor kinderen van belang voor het gevoel van zekerheid binnen een omgeving. Deze gevoelens van zekerheid kunnen zelfs leiden tot een groter gevoel van controle over de omgeving (Uzzell, 1988 in Malone en Tranter, 2003).

3.9 Non speelgedrag

Speelpleinen zijn voor kinderen voornamelijk plaatsen voor doe-dingen die uitdagen tot handelen. Dat handelen omvat niet alleen intensief bewegen en lijfelijk *doen*, maar ook stil naar dingen kijken en voor jezelf wat mijmeren, evenals het met anderen wat zitten kletsen (Both, 2005). Dit non-speelgedrag is verweven met de eerder genoemde drie speelcategorieën van sociaal speelgedrag (alleen spelen, parallel spelen en in een groep spelen). Non-speelgedrag bestaat uit niets doen, praten met klasgenoten en/of leraren, kijken naar anderen, dagdromen, afwachtend gedrag, stoeien en agressief gedrag² (Rubin, 2001; Malone en Tranter, 2003).

² In dit onderzoek is destructief gedrag gedefinieerd als vernielzucht. Voor eventueel vervolgonderzoek kan de definitie van 'destructief gedrag' uitgebreid worden. Naast vernielzucht betekent destructief gedrag namelijk ook het afbreken van eerdere constructies. Wanneer een kind een zandtaartje maakt en het zandtaartje afbreekt om vervolgens weer nieuwe taartjes te maken, is er sprake van destructief gedrag maar niet in de negatieve zin van vernielzucht.

3.10 Ruzie maken

Conflicten komen vaker voor wanneer er voor veel kinderen weinig ruimte beschikbaar is en wanneer weinig speelmateriaal voor de kinderen aanwezig is. Wanneer de mogelijkheden tot speelmateriaal beperkt zijn, ontstaat verveling, agressie (Malone en Tranter, 2003). White (2004) geeft aan dat speelgedrag in diverse natuurlijke omgevingen ervoor kan zorgen dat anti-sociaal gedrag, zoals pesten, agressie, vandalisme en ruzie maken, wordt vermindert of zelfs verdwijnt. De afname van anti-sociaal gedrag wordt bevorderd door gebieden die opgebroken zijn door bomen, struiken, heggen en andere natuurlijke afscheidingen. Door dergelijke natuurlijke afscheidingen wordt het voor de kinderen mogelijk gemaakt om zich in kleine groepen terug te trekken, weg van andere groepen (Malone en Tranter, 2003). Het terugtrekken in de eigen groepen geeft dan een gevoel van privacy en daardoor een gevoel van vertrouwdheid en zekerheid. Wanneer het gevoel van vertrouwdheid en zekerheid door een omgeving niet gevormd kan worden, is het waarschijnlijk dat er meer anti-sociaal gedrag ontstaat.

4 Verschil in gebruikswaarde

De gebruikswaarde van een standaard schoolplein verschilt van de gebruikswaarde van een ander schoolplein, zoals een groen schoolplein of een sportplein. Door het verschil in gebruik kunnen andere speelmogelijkheden van een kind aan bod komen. Deskundigen zijn het erover eens dat vooral de natuurlijke buitenspeelruimtes kunnen bijdragen aan een succesvolle ontwikkeling van een kind.

“Het vrije spel in de natuur kan een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het kind als persoon (identiteitsontwikkeling), door de verbondenheid met een plek die tegelijkertijd vertrouwd is en op wezenlijke punten ook ‘vreemd’ blijft, waar je je eigen plaats kunt zoeken en vinden of maken.”
(Both, 2005, pp.57)

Specifieker kan de mogelijkheid tot het optimaal gebruiken van een (natuurlijke) omgeving, bijdragen aan de evenwichtig speelgedrag, sociaal speelgedrag, cognitief speelgedrag en motorisch speelgedrag.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek op bovenstaande vier vormen van speelgedrag voor kinderen besproken. Ook wordt stilgestaan bij de gebruikswaarde van het schoolplein voor de leerkrachten en de ouders. Op basis van observaties, interviews met leerkrachten en groepsdiscussies met de leerlingen is het verschil in de gebruikswaarde tussen het grijze schoolplein (0-meting) en het groene schoolplein (1-meting) in kaart gebracht.

4.1 Evenwichtig speelgedrag

In deze paragraaf wordt ingegaan op de spreiding van het speelgedrag. Zowel spreiding in waar gespeeld wordt als spreiding in hoe gespeeld wordt. Evenwichtig speelgedrag bestaat uit de combinatie van fysiek, cognitief en sociaal speelgedrag. Het fysieke speelgedrag draagt bij aan lichamelijke veranderingen zoals de neurologische rijping, de motorische ontwikkeling (grote en fijne) en de coördinatie. Het cognitieve speelgedrag stimuleert de ontwikkeling van het denken. Denken is wederom een verzamelnaam voor verschillende mentale activiteiten, zoals ordenen, structureren, onthouden en problemen oplossen. Het sociale speelgedrag van kinderen heeft betrekking op de relatie tot hun sociale omgeving ofwel de relatie tot anderen (Alkema e.a., 2006). Door spelen leert een kind zich te oriënteren op deze verschillende ontwikkelingsgebieden van het leven. Een kind dat geconcentreerd en met plezier speelt, is gezond en evenwichtig. Onderzoek naar speelgedrag toont aan dat kinderen de voorkeur geven aan speelomgevingen met veel uitdaging, nieuwigheden en complexiteit (Malone en Tranter, 2003). Omgevingen die uitdaging, nieuwigheid en complexiteit bieden, zorgen voor een gevarieerd speelgedrag.

Het nieuwe groene schoolplein heeft ertoe geleid dat kinderen meer gebieden op het plein gebruiken om te spelen. Deze resultaten bieden ondersteuning voor de opvatting dat spelen in de natuur bijdraagt aan een evenwichtig speelgedrag, waarbij verschillende ontwikkelingsgebieden tegelijk aan bod kunnen komen.

4.1.1 Spreiding van speelgedrag

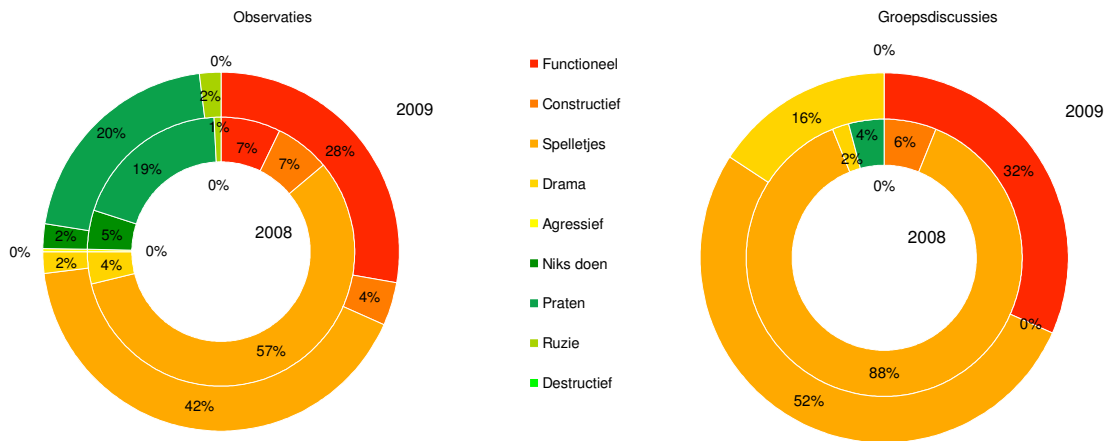
In het onderzoek van Van den Berg, Koenis en Van den Berg (2007), waarin het speelgedrag van kinderen in een natuurlijke omgeving vergeleken wordt met het speelgedrag in een niet-natuurlijke omgeving, wordt gevonden dat een natuurlijke omgeving meer gevarieerd speelgedrag stimuleert dan een niet-natuurlijke omgeving. In een niet-natuurlijke omgeving komen grotendeels twee categorieën aan bod, namelijk functioneel gedrag en het spelen van spelletjes met regels. Hoewel in natuurlijke omgevingen gevarieerder gespeeld wordt, is het functioneel speelgedrag in een natuurlijke omgeving ook populair. Fjortoft vond in haar onderzoek ‘Landscape as playscape’ (2004) dat functioneel spelen zoals rennen, klimmen, kruipen, rollen en glijden gekoppeld was aan speciale plekken en elementen in een gebied. Het najagen van elkaar kwam bijvoorbeeld vooral op open plekken in de natuurlijke omgeving voor.

Ook uit dit onderzoek blijkt dat ondanks het feit dat de kinderen uit groep 4 t/m 8 in de pauzes vrij mochten spelen, hun speelgedrag in de 0-meting zich voornamelijk beperkte tot het spelen van balspelletjes met regels zoals voetbal. Niet alleen op het voetbalveld, maar ook om het veld heen

speelden jongens en meisjes met een (voet)bal. Naast voetbal praatten (kletsen) kinderen vaak met elkaar. De 1-meting laat zien dat het speelgedrag op het groene schoolplein meer gevarieerd is. Kinderen spelen nog steeds voetbal, maar dat domineert niet meer het beeld op het plein.

De volgende ringdiagrammen laten het speelgedrag van de kinderen zien op basis van de observaties (links) en de groepsdiscussies (rechts). De binnenste ring representeert de resultaten van de 0-meting (het grijze schoolplein) en de buitenste ring de 1-meting (groene schoolplein). In beide diagrammen is duidelijk dat spelletjes (vooral balspelletjes zoals voetbal en eitje leggen) is afgenomen.

Grafiek 3 Observatie en groepsdiscussie 2008 en 2009³

Het linker ringdiagram (observaties) laat zien dat het groene schoolplein heeft geleid tot gevarieerder speelgedrag. De binnenste ring bestaat voor meer dan de helft uit spelletjes (57%). Op het nieuwe schoolplein is spelletjes spelen niet meer overheersend (buitenste ring). Op het groene schoolplein wordt ook veel functioneel gespeeld. Het functioneel spelen is toegenomen, omdat het groene schoolplein meer objecten heeft waarmee functioneel gespeeld kan worden. Kinderen maken nu gebruik van deze geboden mogelijkheden. De toename van het functioneel spelen gerelateerd aan bepaalde plekken, in het bijzonder de berg met de glijbaan en de berg met de boomstam. Deze plekken op het groene schoolplein dienen vooral als plekken om te klimmen, klauteren en glijden.

In de groepsdiscussies is aan de kinderen gevraagd wat ze het meest doen op het schoolplein. De groepsdiscussie bevestigt de resultaten van de observaties. In de 0-meting stelde bijna negen van de tien kinderen dat ze meestal voetbal speelden. Daarnaast speelden de kinderen vaak de spelletjes eitje leggen en tikkertje. Uit de 1-meting blijkt dat kinderen nog steeds spelletjes zoals voetbal spelen, maar daarnaast wordt er ook veel functioneel gespeeld.

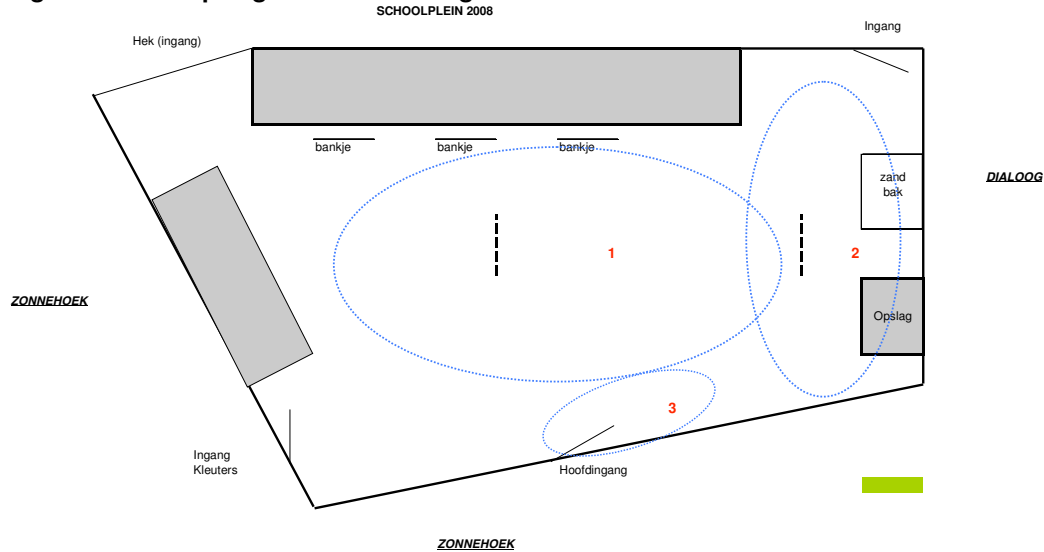
4.1.2 *Speelgebieden*

De spreiding van het spelen op het (groen) schoolplein biedt de omgeving uitdaging, nieuwigheid en complexiteit. Door deze uitdaging, nieuwigheid en complexiteit wordt de evenwichtig speelgedrag van kinderen gestimuleerd. Door het buitenspelen komen alle ontwikkelingsgebieden tegelijk aan bod.

De spreiding van het speelgedrag is het best te illustreren door het schoolplein in te delen in gebieden. Op basis van het speelgedrag is het oude schoolplein in te delen in drie gebieden. Onderstaand figuur laat de situatie uit de 0-meting zien.

³ Door afronding is agressief gedrag bij de grafiek Observaties in beide metingen 0%. In beide metingen is echter een aantal keer agressief gedrag waargenomen. In 2008 is geen destructief speelgedrag waargenomen, maar in 2009 wel. De waarnemingen zijn echter dermate laag, zodat door afronding ook in 2009 destructief gedrag op 0% uitkomt. Het percentage 'agressief speelgedrag' lijkt bij de groepsdiscussie relatief hoog vergeleken met de observaties. Dit komt doordat de populatie van de groepsdiscussie laag is.

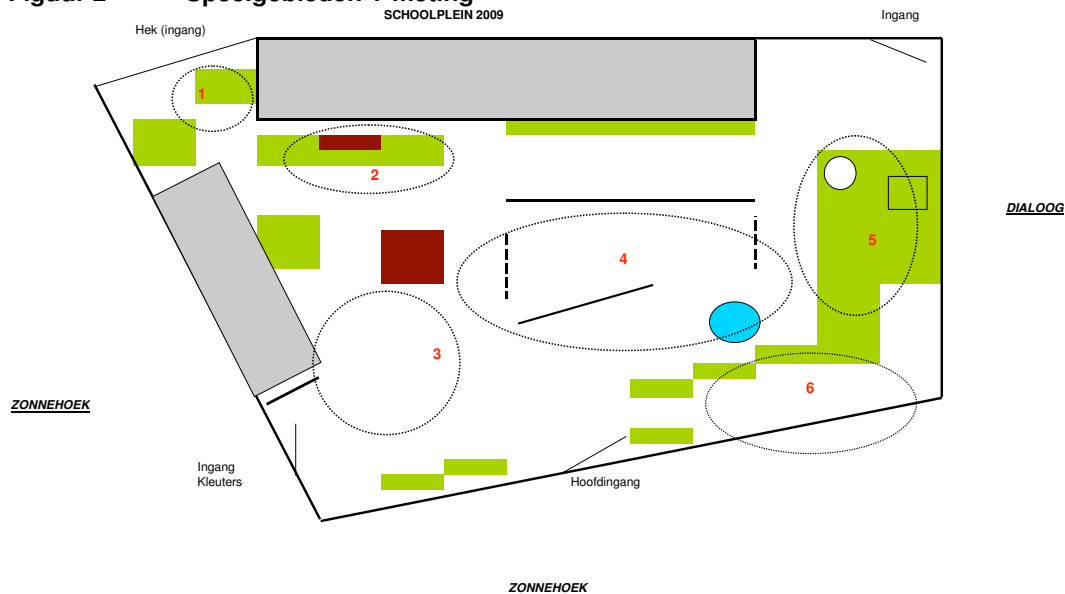
Figuur 1 **Speelgebieden 0-meting**

Gebied 1 is het voetbalgebied. Dit gebied werd het meest gebruikt door kinderen van groep 4 t/m 8. Achter het voetbalgebied speelden vaak kleuters in de zandbak (gebied 2). De muur van de Zonnehoek en het opstapje van de hoofdingang werden ook vaak gebruikt. Meisjes speelden balspeltjes zoals 'eitje leggen' tegen de muur. Het opstapje bij de hoofdingang van de Zonnehoek werd gebruikt om te zitten en te 'chillen'.

Het nieuwe schoolplein nodigt uit tot spreiding. Uit de 1-meting blijkt dat kinderen meer gebruik maken van het hele plein. Uit de observaties blijkt dat het nieuwe plein in te delen is in niet drie, maar zes speelgebieden. Het huidige voetbalveld is kleiner, maar nog steeds populair. Voetbal is, zoals eerder gesteld, niet meer overheersend.

Figuur 2 **Speelgebieden 1-meting**

De zes gebieden zijn gefotografeerd en aan alle kinderen van de Zonnehoek en de Dialoog getoond. Vervolgens is aan hen gevraagd welk gebied zij het leukst vinden. De meeste leerlingen vinden op het nieuwe schoolplein gebied 5, de berg met de glijbaan het leukst (52%). Op korte voet gevolgd door gebied 2, de boomstam (45%). De observaties geven hetzelfde beeld weer.

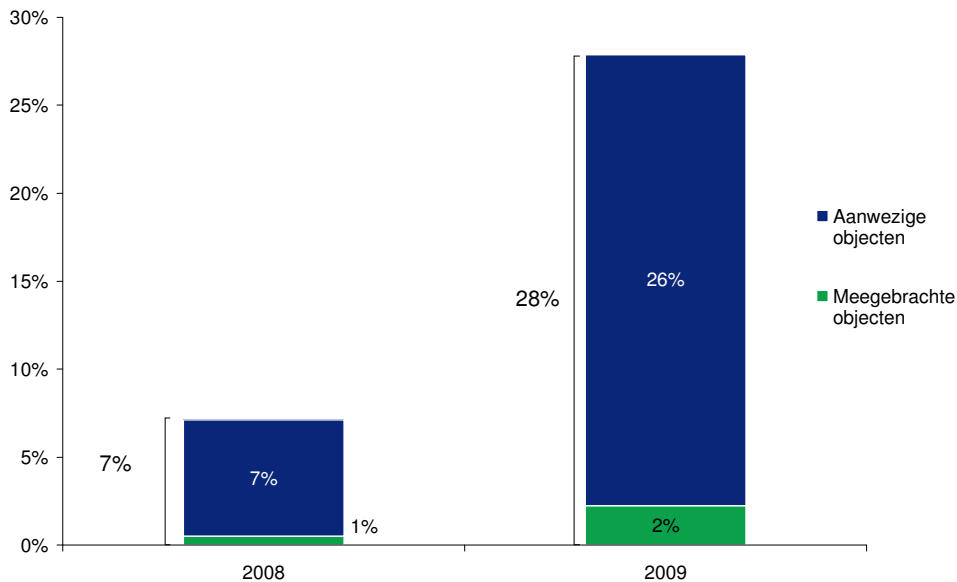
4.2 Motorisch speelgedrag

Het grijze schoolplein had weinig speelelementen. Kinderen speelden daardoor voornamelijk spelletjes. Functioneel speelgedrag was dan beperkt mogelijk. Het groene schoolplein heeft allerlei natuurlijke speelelementen. De inrichting heeft geleid tot een grote toename in functioneel speelgedrag en een afname van spelletjes.

4.2.1 Functioneel spelen

Op het groene schoolplein wordt veel meer functioneel spelen dan op het oude schoolplein. Deze vorm van speelgedrag is ten opzichte van de 0-meting verviervoudigd (van 7% naar 28%). Kinderen zijn vooral meer met de aanwezige speelelementen (functioneel) gaan spelen. Het volgende figuur laat de resultaten van de observaties van de 0- en 1-meting zien.

Grafiek 4 Observaties functioneel speelgedrag⁴

Kinderen maken dus veel meer functioneel gebruik van het groene schoolplein. Uit de observaties van de 1-meting blijkt dat kinderen vooral gebruik maken van de berg met de glijbaan (gebied 5) en de berg met de boomstam (gebied 2). Door deze toename van functioneel spelen in de groene omgeving wordt het fysieke speelgedrag van kinderen bevorderd. Naast de toename van het functioneel speelgedrag is eveneens een toename waar te nemen in het percentage 'meegebrachte objecten'.

Meegebracht speelmateriaal bestaat in zowel de 0- als de 1-meting uit speelmateriaal van school, zoals voet- en tennisballen, touw voor touwtje springen, schepjes en emmertjes voor de zandbak (vooral kleuters) en stoepkrijt. Leerkrachten van de Zonnehoek vertelden dat hun school in het verleden speciale mandjes hadden geïntroduceerd. Iedere groep kreeg een mandje met speelmateriaal aangereikt en leerlingen gebruikten het materiaal om mee te spelen in de pauzes. Het speelmateriaal, voor zover compleet, wordt momenteel nog steeds gebruikt.

Tijdens de middagpauze biedt TOS pauzesport aan. Zij komen naar het schoolplein met een kar met speelobjecten zoals tennisrackets, voetballen, tafeltennisbatjes en schaakborden. De overblijfkinderen mogen dit materiaal lenen. Het percentage functioneel spelen met meegebrachte objecten is toegenomen van 1% naar 2%. Mogelijk zorgt de diversiteit van het groene schoolplein voor deze toename. Kinderen worden actiever en dat stimuleert ze om andere activiteiten te verzinnen. Het functioneel speelgedrag met meegebrachte objecten neemt dan door de creativiteit van de kinderen toe. Om de relatie tussen het groene schoolplein en functioneel spelen met meegebrachte objecten te verduidelijken, zou nader onderzoek verricht moeten worden.

Meer meisjes blijken op een constructieve manier te spelen en jongens juist meer functioneel. Op het oude schoolplein speelden meer meisjes (16%) functioneel dan jongens (10%). Op het groene

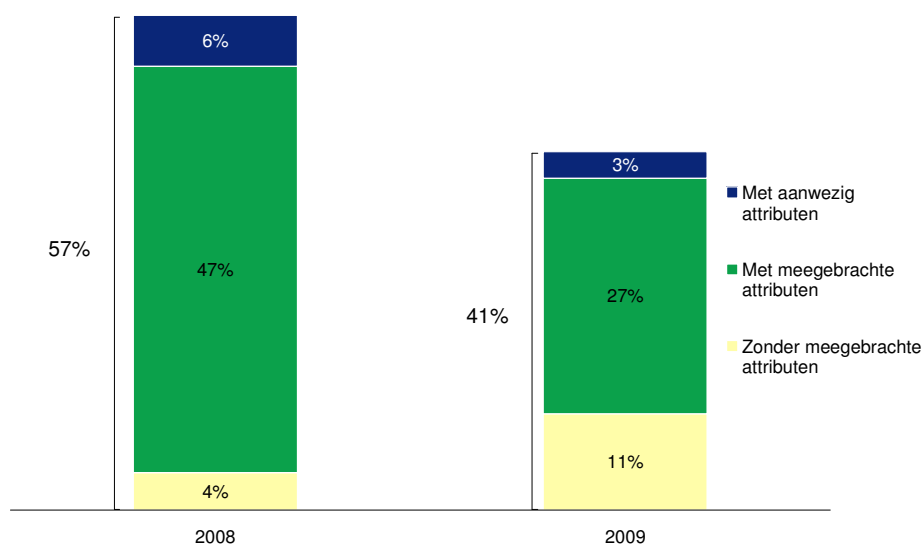
⁴ Door afronding zijn de percentages van meegebrachte en aanwezige objecten in 2008 bij elkaar opgeteld niet 7%.

schoolplein is de verhouding omgedraaid. Meisjes (12%) zijn minder functioneel gaan spelen en jongens juist meer (22%).

4.2.2 Spelletjes met regels

Kinderen zijn meer spelletjes gaan spelen zonder speelattributen zoals een bal. In het begin van dit hoofdstuk is al te zien dat op het grijze schoolplein het speelgedrag zich in grote mate beperkte tot het spelen van balspelletjes met regels zoals voetbal. Het aandeel van spelletjes met regels is in de 1-meting aanzienlijk gedaald van 57% naar 41%. Door deze verandering in speelgedrag, kan ook de sociale hiërarchie onder kinderen veranderen. De sociale hiërarchie die voorheen gedomineerd werd door fysieke competenties, kan in een meer natuurlijke omgeving bepaald worden door de creativiteit van kinderen (Malone en Tranter, 2003).

Grafiek 5 Observaties spelletjes

Op het oude schoolplein bestonden de spelletjes vooral uit spelletjes met meegebrachte attributen zoals een voetbal (vooral jongens) en een tennisbal (vooral meisjes die 'eitje leggen' speelden). Daarnaast werd er ook vaak touwtje gesprongen. Dit beeld werd bevestigd in de groepsdiscussies. Het meegebrachte speelmateriaal (voetbal, tennisbal en touw) is van school.

Op het groene schoolplein zijn kinderen meer spelletjes gaan spelen zonder meegebrachte attributen zoals tikkertje/pakkertje. Door de indeling van het groene schoolplein kunnen kinderen meer spelletjes zonder speelmateriaal spelen. Ze spelen bijvoorbeeld spelletjes rond de berg met de boomstam of in het gebied bij de muur naast de glijbaan (gebied 6). De indeling van het groene schoolplein zorgt er ook voor dat kinderen nieuwe spelletjes verzinnen.

Wat betreft spelletjes met regels kunnen kinderen nu ook gebruik maken van de tafeltennistafel. Uit de groepsdiscussies van 2009 blijkt dat kinderen daar vaak handtennis spelen.

In de groepsdiscussies is aan de kinderen gevraagd of zij vaak wedstrijdjes spelen in de pauze. De groep kinderen die vaak wedstrijdjes speelden is in de 1-meting ook gedaald. Op het oude schoolplein stelde bijna driekwart van de kinderen vaak wedstrijdjes (72%) te spelen. Sinds het groene schoolplein is deze groep gedaald naar 58%.

4.3 Cognitief speelgedrag

Uit de 1-meting blijkt dat het op het groene schoolplein het dramatisch en het constructief speelgedrag licht zijn afgenomen. Hierbij zijn drie factoren van belang. Ten eerste zijn deze typen speelgedrag afgenomen, omdat stadskinderen niet gewend zijn aan 'groen'. Ten tweede heeft het groene schoolplein nog geen losse elementen. Losse elementen stimuleert dramatisch en constructief gedrag. Ten slotte was op het grijze schoolplein de zandbak één van de weinige speelmogelijkheden voor de kinderen waardoor dramatisch en constructief speelgedrag veelvuldig voorkwam. Op het

nieuwe groene schoolplein zijn veel meer speelmogelijkheden aanwezig waardoor de kinderen niet meer beperkt worden tot het spelen in de zandbak. Daarnaast is de zandbak op het groene schoolplein kleiner geworden ten opzichte van het grijze schoolplein.

4.3.1 Dramatisch speelgedrag

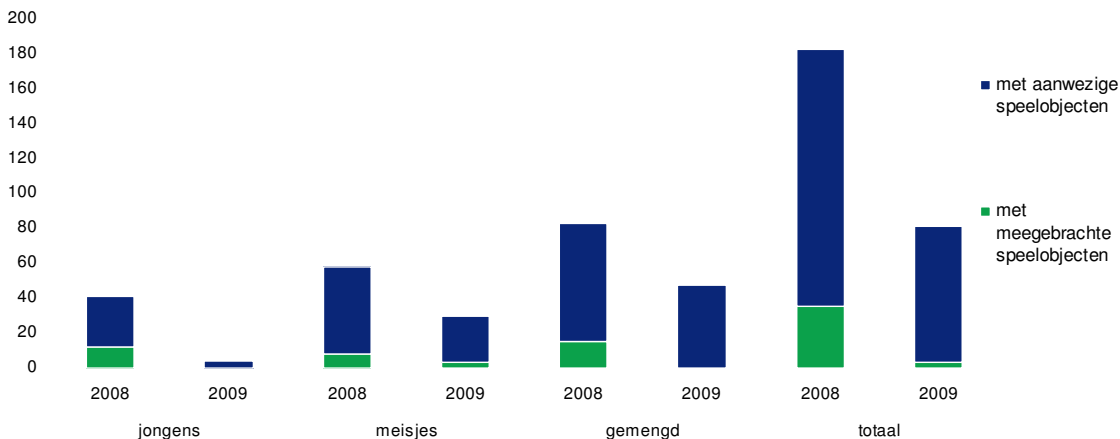
In dit onderzoek is het dramatisch speelgedrag in totaal in de 1-meting iets afgenomen van 4% naar 2%. In de manier van dramatisch speelgedrag is een verandering te zien. In de 1-meting is te zien dat kinderen niet meer met de aanwezige speelobjecten dramatisch spelen (de zandbak). Ze zijn juist meer met meegebrachte speelobjecten van school dramatisch gaan spelen.

4.3.2 Constructief speelgedrag

In dit onderzoek is net als het dramatisch speelgedrag ook het constructief speelgedrag op het groene schoolplein bekeken. Vooral de kleuters speelden op het oude schoolplein op een constructieve manier. Het constructieve speelgedrag bestond in de 0-meting hoofdzakelijk uit spelen met zand in en rondom de zandbak. De kleuters speelden met hun handen in de zandbak of met meegebrachte objecten zoals schepjes en emmers. Het aantal kinderen dat constructief speelgedrag vertoonde in de 0-meting is voornamelijk beïnvloed door de inrichting van het grijze schoolplein. Aangezien er weinig speelmogelijkheden bestonden op het grijze schoolplein hadden de kinderen voor constructief spelen weinig andere keuzes dan de zandbak.

Op het groene schoolplein wordt minder constructief speelgedrag vertoond. Ook wordt alleen met aanwezige speelelementen gespeeld. Dit kan betekenen dat kinderen op het groene schoolplein geen additionele objecten (meer) nodig hebben, omdat de inrichting van het nieuwe schoolplein al constructief speelgedrag stimuleert. Op het groene schoolplein is constructief speelgedrag niet alleen in de zandbak, maar ook bij de picknicktafel te zien. Bij de picknicktafel liggen namelijk schelpjes als ondergrond om mee te spelen.

Grafiek 6 Constructief speelgedrag

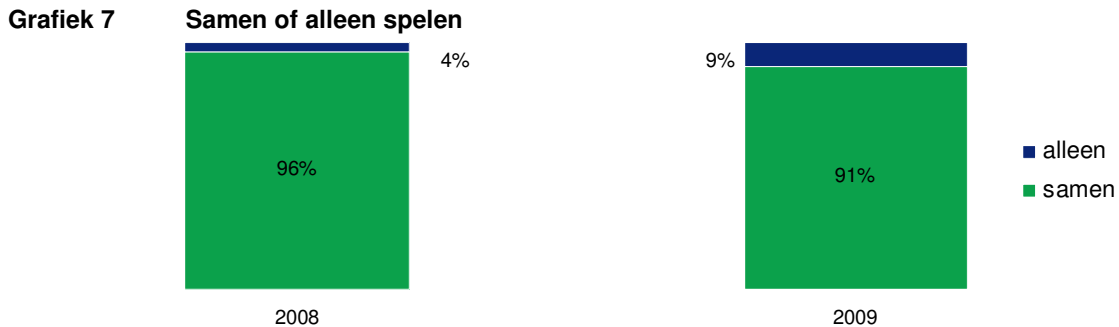
Uit bovenstaande grafiek valt op te maken dat meisjes vaker constructief spelen dan jongens. Slechts een klein deel van de jongens vertoont in 2009 constructief speelgedrag. Ook bij meisjes is dit speelgedrag gedaald, maar ten opzichte van de jongens speelt een groot deel van de meisjes nog steeds constructief. Het gemengd constructief spelen bestaat op het groene schoolplein geheel uit spelen met de aanwezige speelobjecten. Kinderen maken dus meer gebruik van de inrichting van het schoolplein en minder van meegebrachte schepjes en emmertjes.

4.4 Sociaal speelgedrag

Het grijze schoolplein had weinig speelobjecten. Kinderen hadden weinig mogelijkheden om alleen te kunnen spelen. Door de inrichting van het groene schoolplein voelen kinderen zich veilig genoeg om alleen te spelen. Daarnaast zijn er minder kinderen die niks doen. Uit de observaties van deze 1-meting is op te maken dat kinderen minder ruzies onderling hebben.

4.4.1 Samen of alleen spelen

Kinderen kunnen samen spelen of zichzelf vermaken. Het groene schoolplein heeft tot een kleine verandering in samen of alleen spelen geleid. Op het oude schoolplein bestond het speelgedrag voor 96% uit samen spelen en voor 4% uit alleen speelgedrag. Op het nieuwe schoolplein is het op zichzelf spelen toegenomen naar 9%. Deze toename is toe te schrijven aan de indeling van het schoolplein. Door de inrichting krijgen de kinderen de mogelijkheid om hoekjes te creëren en zich terug te trekken in deze hoekjes. Het gebruiken van deze hoekjes geeft een gevoel van zekerheid waardoor meer kinderen graag alleen spelen.

Op het grijze schoolplein stonden weinig speelelementen. De mogelijkheden voor een kind om zich alleen te vermaken tijdens de pauze was beperkt. Hierdoor speelden kinderen hoofdzakelijk met elkaar.

Uit de 1-meting blijkt dat wat betreft functioneel speelgedrag alleen spelen vaker voorkomt dan samen spelen. Gezien de toename van het functioneel spelen in deze meting is ook het *alleen* functioneel spelen gestegen. Waarschijnlijk heeft het nieuwe schoolplein het alleen functioneel spelen versterkt. Constructief spelen deden kinderen in de 0-meting vooral alleen. Dit type speelgedrag is in de 1-meting gedaald. Kinderen die op het groene schoolplein constructief spelen doen dit even vaak alleen als samen.

Spelletjes werden in de 0-meting in 2008 voornamelijk samen gespeeld. Dit bestond grotendeels uit samen voetballen. In de 1-meting in 2009 is het aandeel alleen spelletjes spelen iets gestegen, maar merendeel is nog steeds samen.

Het verschil in dramatisch speelgedrag is minimaal. Op het grijze schoolplein werd iets meer alleen dramatisch gespeeld dan samen. Op het groene schoolplein wordt juist iets meer samen dramatisch gespeeld.

In de groepsdiscussie is dezelfde algemene trend te zien als in de observaties. In de 0-meting stelde 93% van de kinderen graag samen te spelen en 7% graag alleen te spelen. In de 1-meting is het aandeel kinderen dat graag alleen speelt meer dan verdubbeld naar 18%.

4.4.2 Non speelgedrag

Het non-speelgedrag is afgenomen, omdat het groene schoolplein meer diversiteit biedt dan het grijze schoolplein. De meest opvallende verschillen wat betreft non-speelgedrag is ten eerste dat minder kinderen niks doen op het groene schoolplein. Ten tweede zijn jongens minder samen gaan kletsen, terwijl meisjes meer met elkaar gaan kletsen. Tenslotte zijn onderlinge ruzies iets afgenomen. In de hierop volgende paragrafen wordt dieper ingegaan op deze resultaten. Te beginnen met de categorie 'niets doen'.

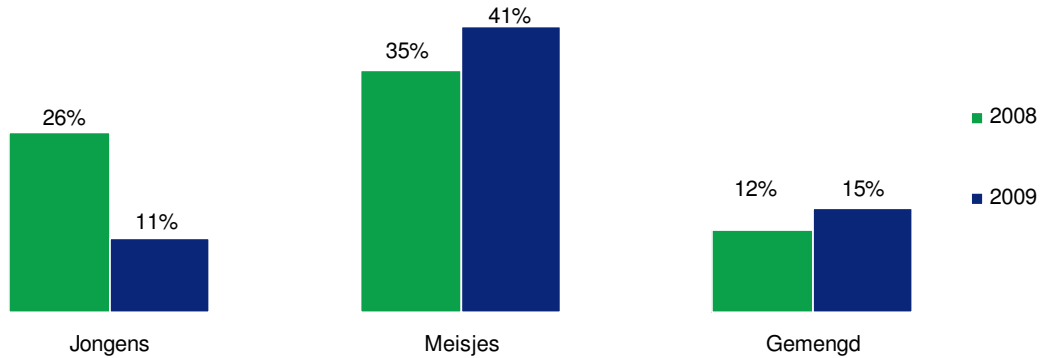
Niets doen

Op het oude schoolplein waren weinig speelobjecten aanwezig. Kinderen vonden dat plein dan ook 'saai'. Het nieuwe groene schoolplein is een speciaal ingericht schoolplein met speelobjecten. Kinderen kunnen op het nieuwe schoolplein meer dingen doen. Het niets doen is in de 1-meting dan ook iets gedaald. In de 0-meting bestond het speelgedrag voor 5% uit niks doen. Sinds het nieuwe schoolplein is dit gedaald naar 2%.

Praten

Praten behoort op het nieuwe schoolplein tot één van de drie meest voorkomende typen speelgedrag. Het praten met elkaar is in totaal in de 1-meting weinig veranderd, namelijk van 19% naar 20% van de waarnemingen. Er zijn echter duidelijke verschillen tussen jongens en meisjes.

Grafiek 8 Praten

Jongens zijn onderling minder gaan praten, terwijl meisjes onderling meer zijn gaan praten. Over het algemeen vinden meisjes het leuker om samen te kletsen dan jongens. Het nieuwe schoolplein biedt meer mogelijkheden voor meisjes om ergens te gaan zitten en te kletsen.

Driekwart van het praten bestaat uit met elkaar praten en een kwart uit praten met de pleinwachters. Ten opzichte van de 0-meting is dit beeld in de 1-meting niet veranderd. In gemengde groepjes wordt in de 1-meting minder vaak met pleinwachters gepraat, terwijl jongens en meisjes gescheiden vaker met pleinwachters praten.

Ruzie maken

In de 1-meting is een toename in ruzie maken waargenomen. Het totaal percentage waargenomen ruzies is op het groene schoolplein iets toegenomen, namelijk 1%. Uit de groepsgesprekken van de 1-meting komt naar voren dat kinderen echter minder vaak ruzies met elkaar hebben. Uit de observaties van deze 1-meting is op te maken dat kinderen meer conflicten met de pleinwachters hebben. Een verklaring voor toename in ruzies met de pleinwachters is dat op het moment van de observaties beide scholen nog geen gedragsregels met de leerlingen over het nieuwe schoolplein hebben gemaakt.

Leerkrachten hebben een iets ander beeld over dit onderwerp. In de 0-meting geven enkele leerkrachten aan dat het oude schoolplein tot ruzies kon leiden, omdat er te weinig te doen was. Hierdoor gingen kinderen 'aan elkaar zitten' hetgeen dan uitmondde tot ruzie. In de 1-meting worden ruzies door de meeste leerkrachten niet direct in verband gebracht met het schoolplein. Maar het nieuwe schoolplein heeft volgens de meeste leerkrachten niet geleid tot een significante daling in ruzies.

Agressie en destructief gedrag

De veranderingen bij de categorieën agressie en vernielzucht zijn in de 1-meting minimaal. Zowel in de 0- als in de 1-meting is alleen agressief gedrag geobserveerd bij jongens. In de 1-meting is het agressief gedrag iets afgenomen van 8 naar 5 waarnemingen.

In 2008 is geen destructief gedrag geconstateerd. In 2009 is van twee jongens destructief speelgedrag waargenomen. Het gaat hierbij om het takken breken uit bomen om vervolgens mee te spelen. De waarnemingen zijn te laag om hier conclusies aan te verbinden.

4.5 Leerkrachten

De kinderen van de twee scholen zijn in dit onderzoek gedefinieerd als de hoofdgebruikers van het gezamenlijke schoolplein. Uiteraard maken ook de leerkrachten er gebruik van. Malone en Tranter (2003) beschrijven dat de verandering in de opzet van het schoolplein leraren zou moeten aanmoedigen om de nieuwe ruimte als buitenklaslokaal te gebruiken. Hierbij zouden de speelervaringen van de kinderen verbonden kunnen worden aan het formele lescurriculum. De rol van kinderen verandert dan in van het consumeren van kennis naar het genereren van kennis. In deze

paragraaf worden de resultaten van de gebruikswaarde voor de leerkrachten van het onderzoek in beeld gebracht.

Leerkrachten vonden in 0-meting dat zij tijdens de pauzes op het schoolplein vooral een begeleidende (surveillerende) rol hebben. Op het grijze plein zaten de leerkrachten op een van de bankjes waar ze een goed overzicht op het plein hadden of ze liepen rond. Ze vonden dat leerkrachten moeten opletten dat er geen ruzies ontstaan op het schoolplein. Daarnaast proberen leerkrachten de kinderen zoveel mogelijk te stimuleren om te spelen. Een enkele leerkracht heeft geprobeerd de kinderen andere spelletjes dan voetbal aan te leren.

Het groene schoolplein heeft naar hun mening geen grote verandering gebracht. Leerkrachten zien hun rol als een surveillance. Dit houdt in meedoen met de kinderen, rondlopen, observeren, sturing geven. Bij deze rol voelen leerkrachten zich goed. Leerkrachten gebruiken op het groene schoolplein vaak de picknicktafel om aan te zitten tijdens de pauzes.

Op het oude schoolplein werden er enkele speciale activiteiten door de school georganiseerd. Elk jaar was er een 'Zonnehoeke feest'. Dit was een soort braderie waarbij allerlei kraampjes op het schoolplein werden uitgezet voor de kinderen, ouders en andere geïnteresseerden. Andere voorbeelden zijn de sportdag en een kinderfeest waar BSW werd ingehuurd voor het speelmateriaal. Het oude schoolplein werd volgens enkele leerkrachten iets meer gebruikt voor speciale gelegenheden dan het groene schoolplein. Zo is de sportdag niet doorgegaan op het groene schoolplein. Activiteiten die gehouden zijn op het groene schoolplein zijn ochtendgymnastiek met Pasen, Kerstviering met lampionnen en soms de gymnastieklessen. Het groene schoolplein wordt nog niet gebruikt voor natuur- en milieueducatie.

4.6 Ouders

Tijdens de observaties is getracht om ook de gebruikswaarde van de ouders in kaart te brengen. Uit de resultaten van de 0- en de 1-meting kan alleen worden gesteld dat ouders van kinderen het schoolplein gebruiken om op te wachten als ze hun kinderen van school komen halen. Het zijn vooral de ouders van kleuters die hun kind komen ophalen.

5 Verschil in belevingswaarde

In dit hoofdstuk wordt het verschil in belevingswaarde tussen een grijs en een groen schoolplein behandeld. De belevingswaarde is afhankelijk van de mate waarin de gebruiker het gebruik van die omgeving als kwalitatief beleeft. De beleving wordt hierbij bepaald door de manier waarop personen de omgeving waarnemen en waarderen, en welke emoties en associaties deze omgeving bij hen oproept.

5.1 Invloed van (natuurlijke) speelomgeving op beleving van kinderen

Kinderen hebben in een natuurlijke omgeving een grotere vrijheid om interactie te hebben met de omgeving. De natuurlijke omgeving dient als stimulans voor de experimentele beleving van de activiteiten die de kinderen uitvoeren. Het spelen in een natuurlijke omgeving is voor een kind een zintuiglijke beleving. Planten in de natuurlijke omgeving zorgen voor een vredige beleving van de omgeving. Kinderen beoordelen de natuurlijke omgeving niet op uiterlijkheden maar op de manier waarop zij interactie hebben met de omgeving. Kinderen ervaren de omgeving hierbij als een plaats van mysterie en wonderen. Daarnaast krijgen kinderen in een natuurlijke omgeving de mogelijkheid om de activiteiten in hun eigen tijd en plaats te beleven, afgescheiden van de wereld van volwassenen (White en Stoecklin, 1998).

De belevingswaarde over het schoolplein is positief veranderd. In de 0-meting voelde een minderheid van de kinderen zich qua stemming blij (40%). Op het groene schoolplein is de stemming omgeslagen. Bijna negen van de tien kinderen zegt zich nu blij te voelen op het schoolplein (87%).

Uit de tweede meting van de groepsdiscussies blijkt dat ook het speelkwartier (de pauze) leuker gevonden wordt. In de 0-meting vond een kleine meerderheid (58%) het speelkwartier leuk. Nu het groene schoolplein er ligt, stelt meer dan driekwart van de kinderen het speelkwartier leuk te vinden (77%). Hoewel de belevingswaarde van de kinderen in de 1-meting positief veranderd is ten opzichte van de 0-meting, kunnen de meeste leerkrachten geen bijzonderheden melden over de invloed van deze positieve beleving op de stemming in de klas.

5.2 Invloed van (natuurlijke) speelomgeving op beleving van leerkrachten

Een schoolplein heeft uiteraard ook invloed op de beleving van de leerkrachten. De leerkrachten laten hun belevingswaarde afhangen van een aantal (nog door de mens te regelen) praktische zaken.

Het groene schoolplein heeft de beleving van leerkrachten over het algemeen positief beïnvloed. Tijdens de interviews met de leerkrachten is ingegaan op de uitstraling, de aankleding, de geuren en de stemming van de leerkrachten.

Aan de leerkrachten is gevraagd welk gevoel het plein bij hen oproept. Het merendeel van de leerkrachten werd niet blij van het oude schoolplein. De stemming van leerkrachten bij het groene schoolplein is goed en blij. Een paar leerkrachten zegt erbij dat ze pas blij zijn als het plein helemaal af is en in groei en bloei staat.

Ook de uitstraling van het schoolplein is volgens leerkrachten verbeterd, maar ze vinden het nog niet af. Over het oude schoolplein waren leerkrachten het in de 0-meting met elkaar eens. Ze vonden het grijs, saai en niet uitdagend. Over het groene schoolpleinen zijn de leerkrachten over het algemeen positief. Ze vinden dat het schoolplein verbeterd is, maar het plein moet nog wel groener worden.

Daarnaast vinden de leerkrachten ook de aankleding verbeterd. In de 0-meting stelden de leerkrachten dat alles op en rondom het schoolplein van hard materiaal is (veel beton). Dit vonden zij niet 'speelvriendelijk' voor de kinderen. Volgens de leerkrachten had het plein in het verleden meer speeltoestellen, maar deze zijn om diverse redenen weggehaald.

De aankleding van het groene schoolplein vinden de leerkrachten over het algemeen mooi. Onder andere vanwege het gebruik van verschillende materialen. Leerkrachten vinden het plein er goed uit zien, maar het is nog niet af. De mozaïektegels bijvoorbeeld liggen los en moeten nog vast gemaakt worden.

Leerkrachten hadden in de 0-meting geen mening over de geuren van het oude schoolplein. Ook in de 1-meting weten de meeste leerkrachten niet goed wat ze hierover kunnen zeggen. Het enige wat ze kunnen melden over de geur van het nieuwe schoolplein, is dat het niet vies is. Een enkeling vindt het plein naar gras ruiken.

Over het algemeen reageren de kinderen positiever op ervaringen in een natuurlijke omgeving dan volwassenen aangezien kinderen zich nog niet volledig aangepast hebben aan de onnatuurlijke, door de mens gemaakte omgevingen.

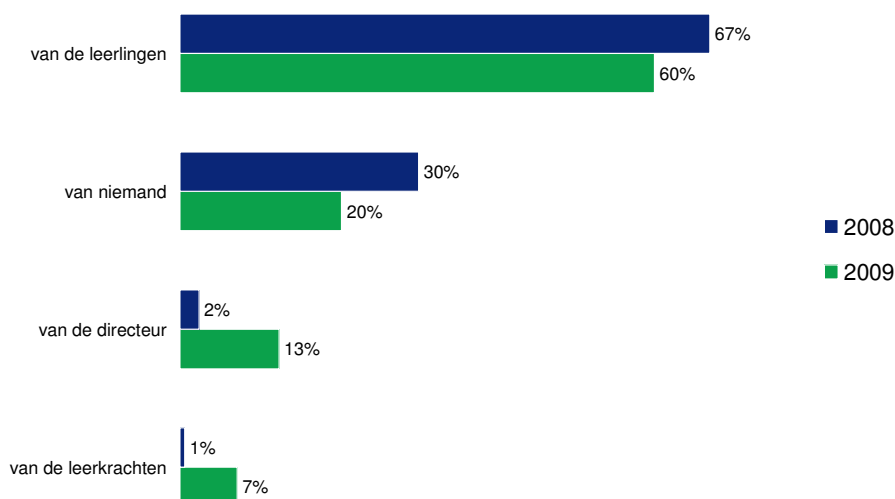
6 Verschil in toe-eigeningswaarde

In dit hoofdstuk wordt de gevoelsmatige toe-eigeningswaarde van het schoolplein besproken. De toe-eigeningswaarde van een omgeving staat in relatie tot de betrokkenheid bij de omgeving, in dit geval de betrokkenheid bij het aanpassen van een omgeving. Wanneer men zich betrokken voelt bij de omgeving, zal een omgeving eerder aan zichzelf toegeëigend worden.

6.1 Toe-eigening schoolplein

Uit de resultaten blijkt dat de toe-eigeningswaarde van kinderen over het groene schoolplein meer verdeeld zijn dan over het grijze schoolplein. In de groepsdiscussies is de kinderen gevraagd van wie het schoolplein is. Ze konden kiezen uit een van de volgende antwoordmogelijkheden: van de leerlingen, de leerkrachten, de directeur of van niemand. Onderstaande tabel laat zien dat de meeste kinderen in beide metingen het schoolplein vinden dat het schoolplein van de leerlingen zelf is. Overigens is het aandeel dat het schoolplein toe-eigent aan de directeur en de leerkrachten in 2009 gestegen ten opzichte van 2008.

Grafiek 9 Toe-eigening schoolplein

Aan de 0-meting is te zien dat kinderen het schoolplein vooral van hen zelf vonden. Ongeveer een derde van de kinderen vond dat het schoolplein van niemand was. De meeste leerlingen vinden in de 1-meting dat het schoolplein nog steeds van hen is, maar er zijn nu meer kinderen die vinden dat het schoolplein van de school is (de directeur en de leraren). Op het grijze schoolplein bestond een status quo; leerlingen speelden in de pauzes op het schoolplein en de scholen deden niet veel om het schoolplein te veranderen. De introductie van het groene schoolplein betekende een verandering. Het groene schoolplein is geïnitieerd door de scholen (directeuren en leerkrachten). Hoewel de kinderen betrokken werden bij de ontwikkeling van het schoolplein, zijn het in de ogen van de kinderen de directeur en de leerkrachten geweest die ervoor hebben gezorgd dat er een nieuw schoolplein kwam. Hierdoor is de toe-eigeningswaarde bij een deel van de kinderen bijgesteld.

7 Verschil in attractiewaarde

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het verschil in attractiewaarde voor leerlingen en ouders. Het gaat hier om de aantrekkingskracht die het schoolplein heeft op de gebruikers. Allereerst worden de resultaten van de leerlingen besproken. Daarna komen de resultaten van de ouders aan bod. De attractiewaarde van het groene schoolplein is voor de kinderen gestegen. Het effect op de ouders is onduidelijk.

7.1 Attractiewaarde leerlingen

Ten eerste wordt de attractiewaarde voor de leerlingen besproken. De attractiewaarde wordt gesplitst in een leuk schoolplein versus een stom schoolplein, en in een mooi schoolplein versus een lelijk schoolplein.

7.1.1 *Leuk versus stom schoolplein*

De attractiewaarde van het oude schoolplein is duidelijk het voetbalveld. De meeste kinderen vonden het voetballen het leukst. De kleuters vonden vooral de zandbak leuk. Een klein aantal kinderen gaven aan niets leuk te vinden aan het schoolplein, omdat ze er niets konden doen. De attractiewaarde van het plein was dus sterk gefocust op één plek.

De nieuwe inrichting vinden kinderen leuk. Uit de 1-meting blijkt dat kinderen momenteel de berg met de glijbaan (gebied 5) het leukst vinden. Daarnaast is de berg met de boomstam (gebied 2) ook erg in trek. Het voetbalveld heeft nog steeds een sterke aantrekkingskracht. Ook op het nieuwe schoolplein vinden kinderen voetballen een van de leukste activiteiten. De attractiewaarde van het schoolplein is dus versterkt, omdat meer plekken op het schoolplein aantrekkelijk zijn. De attractiewaarde van de berg met boomstam en het (aangepaste) voetbalveld blijkt ook na schooltijd. Na schooltijd rennen kinderen nog even over de berg met boomstam of gaan nog even een balletje trappen op het voetbalveld.

Uit de vraag wat kinderen het stomst van het oude schoolplein vonden, is duidelijk te merken dat het speelgedrag eenzijdig was. De meeste kinderen vonden dat het schoolplein moest veranderen ten behoeve van de voetbalmogelijkheden. Hiervoor zou de zandbak moeten verdwijnen aangezien daar niet gevoetbald kon worden, de doelen hadden geen net, de voetbaldoelen waren oud en de ondergrond van het voetbalveld was te hard (beton). Het ontbreken van speeltoestellen op het schoolplein vonden kinderen ook stom.

Over het groene schoolplein zijn de meningen van de kinderen divers. De meeste kinderen vinden de vijver bij de ingang van het plein stom. Vooral de oudere kinderen vinden de glijbaan stom. Slechts enkele kinderen hebben opmerkingen over het voetbalveld. Deze kinderen vinden dat ze nu een te klein voetbalveld hebben om te spelen.

7.1.2 *Mooi versus lelijk schoolplein*

De meningen over de schoonheid van het schoolplein zijn in de 1-meting veranderd. Over de uitstraling van het grijze schoolplein waren de meningen van de kinderen in de groepsdiscussie duidelijk. Bijna alle kinderen vonden het grijze schoolplein lelijk (94%).

De meningen over het groene schoolplein zijn verdeeld. Ongeveer de helft (52%) vindt het nieuwe schoolplein mooi. De andere helft (48%) vindt het schoolplein (nog steeds) niet mooi. Een paar kinderen vinden het groene schoolplein op een jungle lijkten en daarom vinden ze het plein niet mooi.

Dit komt niet overeen met de resultaten ten aanzien van de beleving van de kinderen in de groene omgeving. Hoewel de meeste kinderen zich blijer voelen en het leuker vinden op een groen schoolplein, vindt een groot gedeelte van de kinderen (48%) het schoolplein nog steeds niet mooi. Een verklaring hiervoor is dat kinderen minder waarde hechten aan het uiterlijk van de omgeving dan aan de interactie met de omgeving. Het fysieke, esthetische uiterlijk is niet het belangrijkste aspect voor een natuurlijke omgeving voor kinderen (White en Stoecklin, 1998).

7.2 Attractiewaarde ouders en de omringde wijk

Uit de resultaten is het verschil in attractiewaarde voor ouders niet duidelijk op te maken. De attractiewaarde is gemeten door het aantal wachtende ouders op het schoolplein voor en na schooltijd te tellen. De resultaten zijn in de volgende tabel te zien.

Tabel 2 Aantal wachtende ouders op schoolplein

	2008	2009
Voor schooltijd (ochtend)	61	2
Overblijf	0	0
Voor schooltijd (middag)	8	13
Na schooltijd	53	57

Uit de tabel komt geen duidelijk beeld van de attractiewaarde voor ouders.

Tot slot heeft het groene schoolplein op een bijzondere wijze een attractiewaarde voor de buurt. De scholen hebben namelijk gemerkt dat planten en bloemen op het schoolplein worden gestolen ondanks dat het schoolplein na schooltijd wordt afgesloten.

Literatuurlijst en bronnen

- Alkema E., Van Dam E., Kuipers J., Lindhout C., & Tjerkstra W. (2006) *Meer dan onderwijs*, Assen: van Gorcum
- Both, K. (2005) 'Leven met en leren over natuur: Aarde-kinderen'. De wereld van het jonge kind, vol. 33, nr. 2, pp. 55-58.
- Feldman, R.S. (2009) *Ontwikkelingspsychologie*, Pearson Education: Benelux.
- Fjortoft, I. (2004) 'Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development'. *Children, Youth and Environments*, vol. 14, nr. 2, pp. 21-45.
- Goossen, C.M.; Langers, F. (2006) 'Recreatie en groen in en om de stad : Achtergronddocument bij Natuurbalans 2006', pp. 13-17.
- Huizinga, J. (1938) *Homo Ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*, Hilversum: Van Gelderen Literary Agency.
- Lengkreek, J. (2000) 'De culturele en emotionele betekenis van water'. Over stromen; tennis- en innovatieopgaven voor een waterrijk Nederland, Den Haag: Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek.
- Malone, K; Tranter, P. (2003) 'Children's Environmental Learning and the Use, Design and Management of Schoolgrounds', geraadpleegd september 2009, http://www.colorado.edu/journals/cye/13_2/Malone_Tranter/ChildrensEnvLearning.htm
- McKenzie, T.L.; Cohen, D.A.; Sehgal, A.; Williamson, S.; Golinelli, D. (2006) 'System for Observing Play and Recreation in Communities (SOPARC): Reliability and Feasibility Measures', *Journal of Physical Activity and Health*, vol. 3, pp. 208-222.
- Moore, R. (1996) 'Compact Nature: The Role of Playing and Learning Gardens on Children's Lives'. *Journal of Therapeutic Horticulture*, vol. 8, pp. 72-82.
- Netelenbos, J.B. (1998) *Motorische ontwikkeling van kinderen*, Boom: Amsterdam.
- Rubin, K.H. (2001) 'The play observation scale'. Center for Children, Relationships, and Culture, pp.1-19.
- Tamboer, J.; Steenbergen, J. (2004) *Sportfilosofie*, Damon: Budel.
- Van den Berg, A.E.; Koenis, R.; Van den Berg, M.M.H.E. (2007) 'Spelen in het groen: Effecten van een bezoek aan een natuurspeeltuin op het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen', pp. 1-88.
- Van den Berg, A.; De Vries, S. (2000) 'Het binnenstedelijke buitengevoel: De betekenis van groen en natuur voor stadsbewoners', geraadpleegd september 2009, <http://www.agnesvandenbergh.nl/binnenstedelijkebuitengevoel.htm>
- White, R.; Stoecklin, V.L. (1998) 'Outdoor Play & Learning Environments: Returning to Nature', geraadpleegd september 2009, <http://www.whitehutchinson.com/children/articles/outdoor.shtml>.
- White, R (2004) 'Young Children's Relationship with Nature: Its Importance to Children's Development and the Earth's Future', geraadpleegd september 2009, <http://www.whitehutchinson.com/children/articles/childrennature.shtml>.

Bijlagen

I. Observatielijst

VOOR SCHOOLTIJD

SCAL 03.00u [hek is gestoten]

AANWEZIGE

kinderen aantal

ouders aantal

SCAL 03.20u [hek open om 08:15u]

DIRECT NAAR KLAS

alleen aantal

samen met ouder(s) aantal

WEER

DATUM

bijv. boom in gebied II of glijbaan in gebied V

bijv. voetbal in gebied IV

	GEBIED I	GEBIED II	GEBIED III	GEBIED IV	GEBIED V	GEBIED VI
	jongere	Middelste	Gemiddeld	jongere	Middelste	Gemiddeld
	jongere	jongere	jongere	jongere	jongere	jongere
FRANZONIËL SPELEN						
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten						
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten						
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten						
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten						
CREATIEF SPELEN						
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten						
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten						
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten						
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten						
SPELELS MET REGELS						
1 ALLEEN zonder speelobjecten						
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten						
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten						
2 SAMEN zonder speelobjecten						
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten						
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten						
PARADISIÛCH SPELEN						
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten						
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten						
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten						
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten						
OPGEZEF						
1 Op handzame manier (bijv. stoeien) met andere kinderen						
NIKS DOEN						
Kind doet niks (bijv. wachten)						
PRATEN MET						
Andere kinderen						
pleinwachters						
ouder(s)						
RUZZE MAKEN MET						
Andere kinderen						
pleinwachters						
ouder(s)						
DESTRUCTIEF-VERNIELZUCHT						
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten						
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten						
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten						
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten						

TJDENS SCHOOL TIJD

Scan tijd	GEBIED I Jongens Meisjes Gemengd			GEBIED II Jongens Meisjes Gemengd			GEBIED III Jongens Meisjes Gemengd			GEBIED IV Jongens Meisjes Gemengd			GEBIED V Jongens Meisjes Gemengd			GEBIED VI Jongens Meisjes Gemengd		
Biadnummer	WEER																	
	<div style="display: flex; justify-content: space-between; align-items: center;"> <div style="text-align: center;"> WEER bijv. boom in gebied II of glibbaan in gebied V </div> <div style="text-align: center;"> WEER bijv. voetbal in gebied IV </div> </div>																	
GROEP																		
FUNCTIONIEEL SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezigheid speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezigheid speelobjecten																		
GREATIEF SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezigheid speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezigheid speelobjecten																		
SPELLETJES MET REGELS																		
1 ALLEEN zonder speelobjecten																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezigheid speelobjecten																		
2 SAMEN zonder speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezigheid speelobjecten																		
DRAMATISCH SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezigheid speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezigheid speelobjecten																		
AGRESSIEF																		
Op hardhandige manier (bijv. stoeien) met andere kinderen																		
NIKS DOEN																		
Kind doet niks (bijv. wachten)																		
PRATEN MET																		
Anderen kinderen																		
pleinwacht(en)																		
ouders																		
RUZIE MAKEN MET																		
Anderen kinderen																		
pleinwacht(en)																		
ouders																		
DESTRUCTIEF-VERNIELZUCHT																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezigheid speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezigheid speelobjecten																		

OPMERKINGEN

NA SCHOOLTIJD

SCAN 15min. VOOR EINDE SCHOOLTIJD

aantal wachtende ouders

Op schoolplein	In school	Voor het hek
----------------	-----------	--------------

SCAN EINDE SCHOOLTIJD

DIRECT WEG
met ouder (opgehaald)
alleen naar huis
samen met andere kinderen naar huis

aantal

	GEBIED I			GEBIED II			GEBIED III			GEBIED IV			GEBIED V			GEBIED VI		
	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod
FUNCTIONEEL SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
CREATIEF SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
SPELLETJES MET REGELS																		
1 ALLEEN zonder speelobjecten																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN zonder speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
DRAMATISCH SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
AGRESSIEF																		
Op hardhandige manier (bijv. stoeien) met andere kinderen																		
NIKS DOEN																		
Kind doet niks (bijv. wachten)																		
PRATEN MET																		
Andere kinderen																		
pleinwacht(en)																		
ouder(s)																		
RUZIE MAKEN MET																		
Andere kinderen																		
pleinwacht(en)																		
ouder(s)																		
DESTRUCTIEF-VERNIELZUCHT																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		

SCAN 15min. NA EINDE SCHOOLTIJD

	GEBIED I			GEBIED II			GEBIED III			GEBIED IV			GEBIED V			GEBIED VI		
	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod	Jongens	Meisjes	Gemenod
FUNCTIONEEL SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
CREATIEF SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
SPELLETJES MET REGELS																		
1 ALLEEN zonder speelobjecten																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN zonder speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
DRAMATISCH SPELEN																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		
AGRESSIEF																		
Op hardhandige manier (bijv. stoeien) met andere kinderen																		
NIKS DOEN																		
Kind doet niks (bijv. wachten)																		
PRATEN MET																		
Andere kinderen																		
pleinwacht(en)																		
ouder(s)																		
RUZIE MAKEN MET																		
Andere kinderen																		
pleinwacht(en)																		
ouder(s)																		
DESTRUCTIEF-VERNIELZUCHT																		
1 ALLEEN met meegebrachte speelobjecten																		
1 ALLEEN met aanwezige speelobjecten																		
2 SAMEN met meegebrachte speelobjecten																		
2 SAMEN met aanwezige speelobjecten																		

II. Leidraad groepsdiscussies

Wie?	Groep 3 t/m 8
Waar?	Op school in hun eigen klaslokaal
Wanneer?	Eerste week juli
Hoe?	Onder toezicht van de groepsleerkracht. Een onderzoeker fungeert als discussieleider en een tweede onderzoeker maakt verslag.
Waarover?	Beleving en toe-eigening van het groene schoolplein
Hoelang?	Half uur à drie kwartier
Wat?	Groepsdiscussie met twee werkvormen

1. Korte inleiding
2. Blind kinderen naar mening vragen
3. Ren je Rot
4. Afsluiting

1. Korte inleiding

- Welkom
- Over aanleggen nieuw schoolplein
- Wat we willen weten: wat vinden jullie nu van het schoolplein? En van wie is het schoolplein?

2. Blind kinderen naar mening vragen

De kinderen gaan in een cirkel zitten. Willekeurig komen de kinderen aan de beurt om antwoord te geven op een vraag. De gespreksleider staat geblindeerd in het midden van de groep en wijst na een rondje een kind aan. Deze mag uit een set van kaarten er één uitzoeken. De vraag op deze kaart beantwoord hij/zij.

Op de kaarten staan de volgende vragen:

Wat doe je het meest op het schoolplein?

- Waarom?

Wat doe je het liefst op het schoolplein?

- Waarom?

Wat vind je het stomst op het schoolplein?

- Waarom?

Wat vindt je het leukst aan het schoolplein?

- Waarom?

3. Ren je Rot

Het klaslokaal wordt in meerdere vakken ingedeeld. N.a.v. stellingen kiezen de kinderen een vak.

De volgende stellingen worden gegeven:

Vind je het speelkwartier leuk?	Ja	Nee				
Speel je graag samen of speel je graag alleen?	Samen	Alleen				
Maak je vaak ruzie op het schoolplein?	Ja	Nee				
Als je thuis bent, speel je dan vaak binnen of vaak buiten?	Binnen	Buiten				
Vind je het schoolplein mooi of lelijk?	Mooi	Lelijk				
Ben je blij als je op het schoolplein speelt?	Blij	Verdrietig				
Speel je veel wedstrijdjes op het plein?	Ja	Nee				
Welk schoolplein vind je het leukst?	A	B	C	D		
Welk gebied vind je het leukst? ⁵	1	2	3	4	5	6
Van wie is het schoolplein?	directeur	Leraren	leerlingen	niemand		

Schoolplein A (<http://www.bredeschoolnesselande.nl/images/fotos/BSN-schoolplein.jpg>):

Schoolplein B (<http://www.depionier.net/images/schoolplein.jpg>):

⁵ Alleen bij 1-meting gevraagd.

Schoolplein C (http://www.obs-finlandia.nl/foto/2006-2007_opening_schoolplein/2006-2007_opening_schoolplein_34.JPG):

Schoolplein D (<http://www.zoneparc.nl/image.php?id=33&format=Source>):

Gebied 1

Gebied 2

Gebied 3

Gebied 4

Gebied 5

Gebied 6

4. Afsluiting

Dankwoord
Korte conclusie

III. Leidraad interviews

HOOFDVRAAG:

Wat is de waarde van het grijze schoolplein volgens de leerkrachten? Het gesprek zal gaan over de volgende onderwerpen: de beleving van leerkrachten van het schoolplein, het gebruik van het schoolplein door leerkrachten, regels en gedrag van kinderen in de klas.

A. Wat is de belevingswaarde voor leerkrachten van het huidige schoolplein?

1. Wat vindt u van de het schoolplein als het gaat om:
 - a) De uitstraling (saai/spannend)?
 - b) De aankleding (mooi/lelijk)?
 - c) Het onderhoud (schoon/vies)?
 - d) De geuren (stinken/prettig)?
 - e) De inrichting (de aanwezige speelobjecten)?
 - f) Uw stemming (blij/verdrietig)?
- 2a. Wat zou uw rol (theoretisch) moeten zijn tijdens de speelpauzes?
- 2b. En wat is uw rol in de praktijk tijdens de speelpauzes?
- 2c. Hoe voelt u zich bij uw rol in de praktijk? (politieagent/leerkracht/opzichter)

B. Hoe wordt het schoolplein gebruikt tijdens schooltijd en wat zijn de regels?

- 3a. Wat doen de leerlingen meestal in de pauzes op het schoolplein? [Activiteiten, ruzies: binnen de eigen groep of wanneer andere groepen zich toevoegen op het schoolplein]
- 3b. Ziet u verschillen tussen jongens en meisjes?
- 4a. Houdt uw school wel eens speciale activiteiten op het schoolplein?
- 4b. Wat is over het algemeen dan de rol van leerkrachten tijdens de activiteiten?

Tijdens observaties is gebleken dat TOS actief is op het schoolplein.

- 5a. Werkt uw school regelmatig samen met TOS?
- 5b. Bent u op de hoogte van de afspraken tussen uw school en TOS?
- 5c. Welke afspraken hebben uw school en TOS? Hoe wordt de keuze voor de TOS activiteiten bepaald?
- 5d. Werkt uw school ook samen met andere organisaties zoals TOS als het gaat om activiteiten op het schoolplein?

Volgens informatie van uw directeur heeft uw school de volgende regels mbt het gebruik van het schoolplein:

- *Leerkrachten van de diverse groepen kunnen zelf bepalen of zij tijdens hun speelpauze gebruik maken van het schoolplein. Het is namelijk mogelijk dat zij ipv het plein naar het speelveld naast de school gaan.*
- *Verder is het mogelijk dat leerkrachten "hun speeltijd" ruilen met collega's. In het schema staat bijvoorbeeld dat de laagste groepen eerder in de ochtend spelen dan de bovenbouw. In praktijk kan het dus voorkomen dat de bovenbouw ruilt met een lagere groep.*
- *Het schoolplein heeft 1 zandbak. Deze zandbak is van de Dialoog en kinderen van de Zonnehoeke mogen daar niet in spelen.*
- *Het plein is voorzien van een rode streep. Kinderen die op het schoolplein spelen mogen deze lijn niet over wanneer de Zonnehoeke uitgaat en onder andere ouders van de Zonnehoeke hun kinderen komen halen.*
- *'s Middags zijn geen specifieke afspraken gemaakt over de verdeling van het schoolplein. Beide scholen kunnen gebruik maken van het plein.*

- 6a. Kunt u deze afspraken aanvullen?
- 6b. Kunt u zelf bepalen of u op het schoolplein uw pauze houdt of op het grasveldje?
- 6c. Hoe communiceert uw school met de andere school over het gebruik van het schoolplein in de middag?

- 7a. Heeft uw school regels voor de kinderen omtrent het binnenkomen bij aanvang van de lessen?
7b. Heeft uw school regels voor de kinderen omtrent het weggaan bij het einde van de lessen?

C. Wat is het gedrag van kinderen in de klas?

8. Hoe ervaren leerkrachten de leerlingen na de speelpauzes:
- a) Wat is de stemming van kinderen over het algemeen? (blij/verdrietig/agressief)
 - b) Zijn er vaak ruzies? Ruzies die begonnen zijn op schoolplein en doorgaan in de klas? Hoe worden ruzies opgelost wanneer daar veel tijd in gaat zitten?
 - c) Moeilijk stil te krijgen?
 - d) Concentratieproblemen?